

Mesut DEMİR

Doktora Öğrencisi | PhD. Student

İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bölümü İstanbul-TÜRKİYE
İstanbul University, Institute of Social Sciences Department of Early Modern History İstanbul-TURKIYE

ORCID: 0000-0002-4018-0806

mesutdemir66@gmail.com

Sünbülzâde Mehmed Vehbî Efendi'nin İran Elçiliği ve 1775 Tarihli Sefâret Takrîri*

Öz

Sultan I. Abdülhamid'in cülusu (1774), uzun zamandır devam eden Osmanlı-Rus (1768-1774) Savaşı'nın Küçük Kaynarca Antlaşması ile neticelendiğinin bildirilmesi ve iki taraf arasında Nadir Şah (1736-1746) zamanında imzalanan Kerden Antlaşması'nın teyidi için İran'a bir elçi gönderilmesine karar verilmişti. Görünür bir neden olan bu maddelere karşın gerçekte asker tedarikinde bulunan ve Bağdad ile Basra'ya yönelik saldırı teşebbüsü ihtimali göz önünde tutulan İran Şâh Vekili Kerim Han Zend'in gerçek niyetinin ortaya çıkarılması ve bu niyetinin karşılıklı iyi geçinerek izale edilmesi için dönemin Sultanü's-Şuarası olarak anılan, yazdığı kaside ve tarihlerle kendini kanıtlayan, iyi derecede Farsça bilen Divân-ı hümayûn hâcegânlarından Vehbî Efendi, İran'a elçi olarak görevlendirilmiş ve 1775 yılında Şiraz'a gitmiştir. Bu çalışmada Sünbülzâde'nin literatüre hatalı aksettirilen elçilik görevinin amacı, I. Abdülhamid'in fermanı ve Osmanlı kronikleri üzerinden değerlendirildikten sonra Vehbî Efendi'nin beş buçuk ay süren İran sefaretindeki Bağdad'dan Şiraz'a olan yolculuğu, Osmanlı elçilik heyetinin karşılanması, İran'da Kerim Han Zend ve diğer devlet ricali ile yaptığı siyasi görüşmeleri ve gözlemlerini anlattığı Sefaret Takrîri' ile alınacaktır. Bu makale ile bu zamana kadar yayımlanmayan Vehbî Efendi'nin İran elçiliğini konu edinen Sefâret Takrîri ile onun İran elçiliğinin detayları ortaya konularak karanlıkta kalan noktalar aydınlatılmaya çalışılacaktır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında İran coğrafyasında iktidarı ele geçiren Zend Hanedanı ile ilk defa kurulan resmî temas neticesinde ortaya çıkan bu Takrîr'in yayımlanması ile Osmanlı ve İran devletleri arasındaki diplomasi tarihine önemli bir katkı sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İran, Takrîr, Sünbülzâde Mehmed Vehbî, Kerim Han Zend.

Sünbülzâde Mehmed Vehbi Efendi's Embassy to Iran and the Embassy Report Dated 1775

Abstract

It was decided by Sultan Abdülhamid I to send an envoy to Iran to inform about his accession to the throne (1774), the conclusion of the long Ottoman-Russian war (1768-1774) with the Treaty of Küçük Kaynarca, and to confirm the Treaty of Kerden signed between the Ottomans and Iran during the reign of Nadir Shah (1736-1746). Despite these apparent reasons, in reality, Sünbülzâde Mehmed Vehbi, one of the famous poets of the period, was sent as an envoy to Shiraz in order to reveal the real intentions of Karim Khan Zand, the Regent of Iran, who was in the process of gathering troops and considering the possibility of an attack on Baghdad and Basra, and to eliminate this intention through mutual goodwill. Vehbi Efendi, one of the Imperial Court hacedgans who was known as the Sultan of Poets of the period, who proved himself with the eulogies and histories he wrote, and who was fluent in Persian, was appointed as envoy and traveled to Shiraz in 1775. In this study, the purpose of Sünbülzâde's ambassadorial mission, which has been misrepresented in the literature, will be evaluated through Abdülhamid I's decree and Ottoman chronicles, and then Vehbî Efendi's five and a half month long ambassadorship to Iran, including his journey from Baghdad to Shiraz, the reception of the Ottoman ambassadorial delegation, his political meetings with Karim Khan Zend and other state officials in Iran, and the political account in which he describes his observations will be discussed. With this article, the details of Vehbî Efendi's ambassadorship to Iran, which have not been published until now, will be revealed and the points that remain in the dark will be illuminated. The publication of this account, which emerged as a result of the first official contact with the Zand Dynasty that seized power in Iran in the second half of the

* Bu makale İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlamakta olduğum doktora tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

eighteenth century, will make an important contribution to the history of diplomacy between the Ottoman Empire and Iran.

Keywords: Ottoman State, Iran, Report, Sünbülzade Mehmed Vehbi, Karim Khan Zand.

Giriş

Osmanlı Devleti *ad hoc* diğer bir ifade ile geçici diplomasi yöntemini XVIII. yüzyılın sonlarına kadar devam ettirmiştir. Avrupa devletleri XV. ve XVI. yüzyıllarda sürekli diplomasiye geçerken Osmanlı geçici diplomasiyi üstünlüğün bir göstergesi saydığından Avrupa devletleri arasında ikamet elçiliğine en son geçen ülke olmuştur (Tuncer, 1948, s. 54). İstanbul'da ilk dâimî elçilik veya ikamet elçiliği İstanbul fethinin ertesi yılı Venedik Cumhuriyeti tarafından kurulmuş, onu 1475'te Lehistan, 1497'de Rusya, 1525'te Fransa, üç yıl sonra yani 1528'te Habsburg, 1583'te İngiltere ve 1612'de de Hollanda'nın açtığı elçilikler takip etmiştir. Osmanlı Devleti ise III. Selim (1789-1807) döneminde 1793 yılında Londra'ya gönderilen ilk sürekli elçi vasıtasıyla dâimî elçilik kurmaya başlamıştır (İpşirli, 1995, s. 8.).

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren siyasi, askerî, ticari, cülus, doğum, vefat vs. nedenlerle Müslüman ve Hristiyan devletlere elçiler göndermiştir. Elçiler yolculuklarını, gözlemlerini ve görüşmelerini kaleme alarak sultana, sadrazama ve reisülküttaplara memuriyetlerinin detaylarını sunmuşlardır. Elçilikle yabancı ülkelere gitmiş olan devlet görevlilerinin yerine getirdiklerine dair tanzim ve takdim ettikleri bu raporlara sefâretnâme denir (Pakalın, 1983, s. 138).

Sefâretnâmeler, siyasi ve kültürel içeriklerinin yoğunluklarına göre ikiye ayrılmaktadır. Siyasi sefâretnâmelerde genellikle müzakerelerin içerikleri ve yol güzergâhı anlatılmaktadır. Siyasi ve askerî meseleler ile acil çözüm gerektiren hususlarda fevkalade elçiler gönderilmiş ve bunların maiyeti daha küçük ve hediyesiz olmuştur (Beydilli, 2007, s. 11). Çavuş sıfatıyla gönderilen ilk Osmanlı elçileri dönüşlerinde temaslarını anlatan elçilik raporları denilen ve bilinen manada sefâretnâmelerden ayrılan bir takrir sunmuşlardır. Siyasi takrirlerin bilenen en eski örneği Hacı Zağanos'un 1495 tarihli elçilik raporudur (Beydilli, 2009, s. 290).

Bu çalışmanın ilk bölümünde yayımlanmış İran sefâretnâmeleri ve Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin hayatı anlatılacaktır. İkinci bölümde Sünbülzâde tarafından kaleme alınan iki takriri hakkında bilgi verilecek ve Osmanlı Devleti'nin İran'a elçi gönderme sebepleri Osmanlı arşiv belgeleri ve kronikler üzerinden karşılaştırıldıktan sonra son bölümde *Takrîr*'in ortaya çıkmasına neden olan sefâret yolculuğu ve siyasi görüşmeler anlatılacaktır.

İran Sefâretnâmeleri

Osmanlı-İran ilişkilerinin başladığı tarihten itibaren iki ülke arasında başta siyasi ve askerî meseleler olmak üzere cülus, doğum, tebrik vs. nedenlerden dolayı birçok elçi gidip gelmiştir. XVI ve XVII. yüzyıllar Osmanlı-Safevî devletleri arasında savaşların yaşandığı buna bağlı olarak fevkalade elçilerin gidip geldiği en yoğun dönemdir. Buna rağmen elçilik görevleri neticesinde ortaya çıkan İran sefâretnâmelerinin ilk örneği XVIII. yüzyılda karşımıza çıkar. Ahmed Dürrî Efendi'nin 1721 yılında İran'daki siyasi gelişmeleri yakından takip etmesi için sefâret görevi ile gönderilmesinden sonra yazılan ilk elçilik raporu *Ahmed Dürrî Efendi'nin Sefâretnâmesi*'dir (Ürkündağ, 2006, s. 38).

Nadir Şâh ile Osmanlı Devleti arasındaki savaşları bitiren Kerden Antlaşması'nın müzakereleri için ilk olarak 1746'da Mustafa Nazif Efendi İran'a elçi olarak gönderilmiştir. Nadir Şâh'ın Osmanlı tarafına Caferî mezhebini beşinci hak mezhep olarak kabul ettirmek ve Kâbe'de rükn verilmesi gibi isteklerinden vazgeçmesiyle iki taraf arasında uzun zamandır devam eden savaşların sonlandırılmasına karar verilmişti. Sulh görüşmeleri için görevlendirilen Nazif Efendi, dönüşünde bir sefâretnâme kaleme almıştır. Bu sefâretnâmede Nadir Şâh ve Kerden'de yapılan müzakerelerden bahsetmiştir (Budak, 1999, s.VI). Kerden Antlaşması temessüklerinin padişah

tarafından onaylı halini götürmek için büyükelçi olarak görevlendirilen Kesriyeli Hacı Ahmed Paşa'nın İran'a giden elçilik heyetinde vak'anüvis ve mektupçu olarak yer alan Kıvrımlı Mustafa Rahmi Efendi'nin 1747 tarihli *İran Sefâretnâmesi* Üsküdar'dan Hemadan'a kadar olan yolculukları ile görülen yerler hakkındaki bilgileri içermektedir (Togaç, 2000, s. 3).

1775 yılında İran'a elçi olarak gönderilen Sünbülzâde Mehmed Vehbî Efendi biri manzum diğeri nesir olmak üzere iki takrir kaleme almıştır. Aynı tarihlerde yazılan bu takrirlerden manzum şeklinde yazılan *Kasîde-i Tannâne*'de Sünbülzâde, elçiliği sırasında Şiraz'da zina yaptığı, içki içtiği ve Kerim Han'a meylettği şeklinde Bağdad Valisi Ömer Paşa'nın kendisi hakkında attığı iftiralara cevap vermiş ve Kerim Han'ın huzuruna çıkışını anlatmıştır. Sünbülzâde Mehmed Vehbî Efendi'nin yolculuğu ve siyasi görüşmelerinin yer aldığı 1775 tarihli *Sefâret Takrîri* XVIII. yüzyıldaki İran sefâretnâmelerinin son örneği olup alttaki başlıklarda ele alınacaktır. Bu *Sefâret Takrîri*'nin yayımlanması ile şimdiye kadar zikredilen altı İran sefâretnâmesine eklendiğinde elde bulunan İran sefâretnâmelerinin sayısı yediye yükselecektir.

XIX. yüzyılda Avrupalı devletlerin Kafkasya ve İran coğrafyasındaki çıkarlarına karşı denge siyaseti uygulayan Kaçarlar (1795-1925) ile Rusya'nın Kafkasya politikası yeni ittifakları gündeme getirmiştir (Maden, 2021, s. 119): 1807 yılında Rusya'nın Kafkasya'da ilerleyişine karşı Fransa, Osmanlı ve İran devletleri arasında üçlü bir ittifak anlaşması yapılması ve nâme-i hümayûn götürmek için İran'a Seyyid Mehmed Refi elçi olarak gönderilmiştir. İran devlet adamları ile yapılan özel ve siyasi görüşmelerin içeriğinin yer verildiği biri layiha ve diğeri rapor şeklinde olan iki sefâretnâmeyi Bâbıalî'ye sunmuştur (Güngör, 2019, s. 10; Maden, 2021, s. 203).

İttifak meselesinin devam ettiği günlerde Osmanlı ile Kaçarlar arasında ortak düşman Ruslara karşı bir ittifak yapılması gündeme gelmiştir. Bu amaçla 1811-13 yılları arasında sefâret görevi verilen Yasincizâde Abdülvehhab Efendi İran'a gönderilmiştir. Osmanlı elçilik heyetinde Farsça tercüman olarak bulunan Bozoklu Şakir Efendi, İstanbul'dan Tahran'a kadar süren yolculuğunu ve bu yolculukta konaklanan menzillerin resmedildiği *Musavver İran Sefâretnâmesi* bu yönüyle diğer sefâretnâmlerden ayıran önemli bir özelliğe sahiptir (Kavak, 2016, s. 37; Osman Şakir Efendi, 2018, s. 16-17).

Enverî Seyyid Sadullah'ın İran Sefâretnâmesi II. Erzurum Antlaşması'na (1847) giden süreçte Osmanlı murahhası Enverî Efendi'nin 1843-47 yılları arasında İran murahhası ve Hariciye Nezareti ile yapılan görüşmeleri, mazbata suretleri, Rus ve İngiliz sefirlerin tutumlarına yapılan yorumları içermektedir (Akdemir, 2007, s. 12).

1847 tarihli II. Erzurum Antlaşması'nda halledilemeyen sınır meseleleri ile ilgili olarak iki ülke tarafları arasında heyetler oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti sınır meselesini çözmek için Derviş Paşa'yı görevlendirdiği gibi Tahran'a büyükelçi olarak atanan Ahmed Vefik Paşa'dan da Derviş Paşa'ya yardımcı olması istenilmiş ve Ahmed Vefik Paşa, İran'a giderken heyetinde müsteşar olarak görev yapan Haydar Efendi'yi de sınır meselesinin çözümü konusundaki yardımlara dâhil etmiştir. Bu şekilde İran'a giden Haydar Efendi İstanbul'dan Tahran'a kadar olan yolculuğu ve İran Devleti'nin takip ettiği politikaları sefâretnâmesinde anlatmıştır (Ökten & Güngör, 2022, s. 85-100).

XIX. yüzyıl hem sefâretnâmelerin hem de İran sefâretnâmelerinin son örneği olan *Münif Paşa'nın Risalesi*'dir. 1872-77 yılları arası elçilik yapmış olan Mehmed Tahir Münif Paşa, risalesinde II. Mahmud (1808-1839) zamanında İran'a elçi olarak gönderilen Yasincizâde Abdülvehhab Efendi ve heyeti, Celaleddin Mehmed Efendi, Süleyman Hâdî Efendi ve Babanzâde Abdurrahman Paşa gibi şahıslar hakkında bilgiler ve tasvirler içermektedir (Yalçınkaya, 1996, s. 325).

Sünbülzâde Mehmed Vehbî'nin Hayatı (1719(?)-1809)

Maraşlı Sünbülzâde sülalesinden olan Sünbülzâde'nin asıl adı Mehmed'dir. Doğumu sırasında babasının yanında bulunan şair Seyyid Vehbî'nin isteği üzerine babası tarafından Vehbî ismi de konulmuştur (Akün, 1979, s. 239). Vehbî Efendi'nin doğumu hakkında farklı tarihler

verilmiştir. Eserinden hareketle onun 1719'dan önce (Kuru, 2010, s.140) veya 1719-1722 (Beyzadeoğlu, 2000, s. 13) tarihlerinde doğduğu söylenebilir. Benzer bir durum babasının ismi konusunda da söz konusudur. Nitekim kaynaklarda Raşid veya Reşid Efendi olduğu bilgisi bulunmaktadır (Şânî-zâde, 2008, s. 82).

Sünbülzâde'nin babası kendisi gibi âlim bir zattır. Dedesi Mehmed Efendi ise şair olup Maraş müftülüğü yapmıştır (Yöntem, 1946, s. 82). İlk eğitimini Maraş'ta gören Sünbülzâde daha iyi bir ilim tahsil almak amacıyla İstanbul'a gitmiştir. Kaside ve tarih vermedeki hüneri dolayısıyla kendini tanıtmış, meclislerine devam ettiği devlet adamlarının tavassutu ile Rumeli kaleminden kadılığa intisap etmiştir (Şânî-zâde, 2008, s. 212). Müderrislik yaptıktan sonra kadılık görevine geçiş yapan Sünbülzâde Yaş ve Bükreş civarında on yedi yıl geçirmiştir (Beyzadeoğlu, 2000, s. 13). Boğdan'da divan efendisi görevinde bulunduğu sırada Divan kâtiplerinden Kâtip Karamanlı Sarı Ahmed'in kanunsuz hareketlerde bulunmasından dolayı kendisini uyarması üzerine Kâtip Ahmed, Vehbî Efendi'yi öldürmeye teşebbüs etmiştir (BOA, C.HR, 111/5502). İnşâ sahasındaki yeteneğiyle III. Mustafa'nın (1757-1774) gözde devlet adamlarından Yenişehirli Osman ve Raif İsmail Efendi'nin himayesine giren Sünbülzâde'nin meziyetleri hâmileleri tarafından Sultan'a anlatılmıştır (Civelek, 2000, s. 277). Osmanlı-Rus Savaşı'nın (1768-1774) ilk zamanlarında Vehbî Efendi'ye hâcegânlık tevcih edilmiş ve özellikle mühimme yazımında görevlendirilmiştir. (Mehmed Süreyya, 1996, s. 1656). Hâcegânlık görevi sırasında kâğıd-ı birûn emâneti ve mevkufât görevlerinde de bulunmuştur (Akün, 1979, s. 239).

İran tahtını ele geçiren Zend Hanedanından Kerim Han Zend'in (1751-1779) Osmanlı topraklarına saldırmak için hazırlık yaptığının anlaşılmasından sonra Sultan I. Abdülhamid (1774-1789), cülusunu bahane ederek İran'a bir elçi göndermeye karar vermiştir. Divân-ı hümâyûn hâcegânlarından olan Sünbülzâde Vehbî Efendi Farsçayı iyi derecede bilmesinden dolayı İran elçisi olarak görevlendirilmiş ve 1774 yılı Kasım ayında Şiraz'a gönderilmiştir. Sünbülzâde, 1775 yılında sefaret görevini tamamlayıp Bağdad'a döndüğünde Bağdad Valisi Ömer Paşa'nın kendisi hakkında attığı iftiralar üzerine idam fermanının çıktığını öğrenmiş ve gizlice İstanbul'a dönmüştür. Sünbülzâde iftiralara cevap mahiyetinde yazdığı ve Sultan I. Abdülhamid'e sunduğu *Kasîde-i Tannâne* ile affedilip ölümden kurtulmuştur. Gözden düşmesi nedeniyle uzun bir süre devlet görevi verilmeyen Sünbülzâde, hâcegânlıktan vazgeçip eski mesleği olan kadılığa dönmek için dönemin sadrazam ve şeyhülislamına kasideler yazarak kendisine bir memuriyet verilmesini sağlamaya çalışmıştır (Yöntem, 1946, s. 82). Sadrazam Darendeli Mehmed Paşa'ya da bir kaside göndermiş ancak cevap alamamıştır. 1783'te Sadrazam Halil Hamid Paşa'ya gönderdiği ikinci kasidesi ile yedi yıllık bekleyişinin mükâfatı olarak kadılık mesleğine üç derece üst rütbe ile yeniden atanmıştır. Yeniden kadılık verilmesinden sonra ilk görevine hurûcî rütbesi ile Rodos'a tayin olmuş ve burada Şahin Giray'ın idamı meselesinde rol oynamıştır. (Şânî-zâde, 2008, s. 212). Rodos'tan sonra Silistre naipliği, 1788 Avusturya seferinde ordu kadılığı, Edirne, Sofya, Niş, Eski Zağra, Manisa, Siroz, Manastır, Bolu, Tırhala ve Şumnu kadılıkları (Beyzadeoğlu, 2000, s. 19-20), (Akün, 1979, s. 240) ve Adapazarı naipliği yapmıştır (Ek 1) (BOA, AE.SABH. I, 205/13632). Vehbî Efendi'nin yaşı sekseni geçince aklî dengesi bozulmuş, amâ olmuş ve yedi sene boyunca yatalak bir halde hayatını sürdürmüş ise de ölümüne yakın iyileşmeye başlamıştır (Faik Reşad, 2019, 215). Ömrünün son yılları hastalıklar içinde geçmesine rağmen kaside yazmaktan ve tarih düşürmekten geri durmamıştır. 1809 tarihinde yani ölümünden bir yıl önce tahta geçen Sultan II. Mahmud'un (1808-1839) cülusu için yazdığı bir kasidenin tarih düşürdüğü *Söyledi ol Hüsravin tarihi Vehbî-i pîr, Kıldı Hakk Sultan Mahmud'u Şeb ve'l-ikrâm* 1223 son beytinde ihtiyarlığına vurgu yapmayı ihmal etmemiştir (BOA, TS.MA.e, 366/18-3). 29 Nisan 1809'da (14 Rebi'ü'l-evvel 1224) nikris hastalığından vefat eden Vehbî Efendi İstanbul'da Edirnekapı dışında defnedilmiştir (Şânî-zâde, 2008, s. 215). Şâhidesinde 15 dilimli bir sikke bulunan mezarının üzerindeki dizeleri Sünbülzâde'nin en yakın arkadaşı Sürurî yazmıştır (Civelek, 2000, 280).

Kasîde-i Tannâne

Cülusun haber verilmesi ve sulhun teyidi için 1774-1775 tarihlerinde İran'a elçi olarak gönderilen Sünbülzâde Şiraz'da Kerim Han Zend ve diğer devlet ricali ile yaptığı temaslardan sonra Bağdad'a geri dönmüştür. Bağdad'da geri dönüş için hazırlıkların tamamlanmasını beklediği günlerde Sünbülzâde ile Bağdad ve Basra Valisi Ömer Paşa, Kerim Han Zend'in Osmanlı Devleti'ne karşı bakışını açıkladıkları ortak bir tahrirat kaleme alarak İstanbul'a göndermişlerdi (Çiçek, 2018, s. 554). Sünbülzâde İstanbul'a dönüş için beklediği günlerde iki devlet arasındaki sorunların nedeninin Bağdad valisi olduğu hakkında merkeze gönderdiği arizadan haberdar olan Vali Ömer Paşa ile arası açılmıştır (Akün, 1979, s. 239). Sünbülzâde ile valinin arasının bozulmasına sebep olan durum hakkında döneminin kronikleri sessiz kalırken, payitahta ulaşan kaime ve tahriratlar bu ikilinin arasınının açılmasını bir nebze açıklamaktadır. Ömer Paşa'nın Bağdad valiliğinden uzaklaştırılmasından sonra yerine atanan İspanakçı Hafız Mustafa Paşa'ya Sadrazam Derviş Mehmed Paşa tarafından gönderilen bir mektupta Ömer Paşa hakkında yazılanlar ikili arasındaki soğukluğun nedeni olmaya adaydır. Bu mektupta, Sünbülzâde Vehbî Efendi, Bağdad'a geldiğinde Ömer Paşa, elindeki mührünü alarak kendi lisanı ile mektup yazdığı, elçiyi kontrol altında tutmak için yanına eski mühürdarı ile defterdarını elçilik heyetine dahil ettiği ve Sünbülzâde Şiraz'dan Bağdad'a döndüğünde sebepsiz yere kırk bir gün bekletildiği hakkında önemli iddialar vardır (BOA, TS.MA.e, 346/21).

Daha sefaretinin başında gerçekleşen bu olaylardan sonra Sünbülzâde, Bağdad'a döndüğünde İstanbul'a gönderdiği arizasında Zendlerle Osmanlı arasındaki sulhun bozulmasının nedeni olarak Bağdad Valisi Ömer Paşa'yı işaret etmiştir. Sünbülzâde'nin bu tahriratından haberdar olan Ömer Paşa ise onun İran tarafına meyl ve sefâreti sırasında içki içerek zina yaptığı ve İranlılara rezil olduğunu bildiren başka bir tahrirat göndermiştir. I. Adülhamid'i gazaba getiren bu tahrirat üzerine Sünbülzâde'nin idam kararı verilmiştir. Hakkında idam fermanının çıkarıldığı haberini alan Vehbî Efendi gizlice İstanbul'a gelerek Üsküdar'da dostlarının evinde bir süre gizlenmiştir (Akün, 1979, s. 238-239). Kendini temize çıkaran, iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasında mesuliyetin Bağdad Valisi Ömer Paşa'da olduğunu gösteren ve affedilmesini temin eden kasidesini Sultan'a takdim etmiştir (Unat, 1968, s. 136).

Osmanlı tarihçilerinden Şânîzâde Ataullah Efendi ve Ahmed Cevdet Paşa kasîdenin Sünbülzâde'nin İstanbul'a geldikten sonra 1776 tarihinde yazıldığını iddia etmişlerdir. (Tahirü'l-Mevlevî, 2021, s. 89). Sünbülzâde, kendisi hakkında Ömer Paşa tarafından İstanbul'a gönderdiği iftiralara dolu tahriratına karşın kendisinin affına mazhar olan kasîdesini daha payitahta gitmeden Bağdad'da yazmıştır. Çünkü kasîdenin başındaki *Kasîde-i Tannâne ki der hîn-i avdet ez sefâret-i İran be-Bağdad be-cây-ı takrir-i ma'rûz-ı 'atebe-i ulyâ şode est* ibaresi kasîdenin İran sefâretinden Bağdad'a döndüğünde takrir yerine yazılıp padişaha sunulduğunu ve dolayısıyla kasîdenin Sultan'a Bağdad'dan gönderilmiş olduğunu göstermektedir (Tahirü'l-Mevlevî, 2021, s. 89).

Vehbî Efendi kendini aklamak için yazdığı *Kasîde-i Tannâne*'de Kerim Han Zend'e meyl ettiğine dair Vali Ömer Paşa'nın iddiasına cevap olarak kasîdenin ilk beytinde *Dil-beste olan lütf-i Hudâvend-i Kerîm'e, rabt-ı emel etmez kerem-i Zend Kerîm'e* şeklinde cevap vererek Kerim olan Allah'ın lütfuna bağlı olanın Zend Kerim'in kereminden bir şey beklenemeyeceğini dile getirmiştir (Tahirü'l-Mevlevî, 2021, s. 75). Şair kasidesinde yazdığı bu beyti aynı zamanda *Takrir*'ine de almıştır. Sünbülzâde, Şiraz'dan geri dönüşüne izin verildiğinde kendisine atıyye olarak verilen sekiz kese akçeye tenezzül etmediğini belirtmek için bu beyti takririne eklemiş ve verilen akçeyi yanındakilere dağıttığı gibi hilâtı da giymeyerek mihmandârına giydirdiğini yazmıştır (BOA, TS.MA.e, 731/4-2).

Kasîde-i Tannâne Faik Reşit Unat tarafından ... *emsalinin muhtevasıyla karşılaştırıldığı vakit manzum bir sefâret takririnden başka bir şey sayılamayacak olan...* şeklinde tanımlanmıştır (Unat, 1968, s. 135). Şairin *Divân*'ı içinde yer alan bu kasîde, 103 beyitten oluşmaktadır. *Kasîde-i Tannâne*'de Sünbülzâde 37. beyitten itibaren sefâretine giriş yaparak 49 beyitlik bir bölümde Şiraz'da Kerim

Han Zend ile olan görüşmesini anlatmıştır (Tahirü'l-Mevlevî, 2021, s. 49). Nâme-i hümayûn ile Şiraz'a gittiğini, Kerim Han'ın huzuruna kabul edildiğinde devletin bütün şan ve şevketini tavırlarına yansıtarak Kerim Han karşısında çekinmeden durduğunu ifade etmiştir. Başında Horasanî bir kavuk, omuzunda samur bir kürk olduğu halde (Ek 2) başına kadar kaldırdığı Sultanın nâmesini öperek Kerim Han'a verdiğini, kendisinin nâmeyle karşı olan hürmetinin huzurda olanları hayrete düşürdüğünü belirtmiştir. Kerim Han'ın nâmeyi tazîm ile alarak öptüğünü sonra başına koyduğunu ve kendisine oturması için üç kere işaret ettiğini yazmıştır. Farsça hâl hatır sorduğunda Vehbî Efendi duraksamadan cevap verdiğini de eklemiştir (Tahirü'l-Mevlevî, 2021, s. 124-129).

Huzurda bulunan Zend ricalinden Kerim Han'ın itimâdü'd-devlesi ve han-ı hânanını, veziriazam ile mollabaşını ise şeyhülislâm ile karşılaştırarak Osmanlı erkânını övmüştür. İstanbul ile İsfahan'ı, İsfahan'daki Çarbağ, Çihil Sütun ve Aynalı Saray ile Beşiktaş Sarayı'nı karşılaştırarak Beşiktaş Sarayı'nın üstünlüğünü, Zayenderud Nehri üzerindeki Sadabad Sarayı'nın Kâğıthane Köşkü'nün taklidi olduğunu, Şiraz'ın bağları ile Gülhane'yi, Rûknâbâd Nehri ile Boğaziçi'ni, İstanbul bostanları ile Şeyh Sadi Türbesi yakınlarındaki gülistanları karşılaştırmış, *Hafız Divanı*'ndan fal açtığını, Kerim Han'ın filini seyrettirdiğini ve Kerim Han'ın ihsanlarını almadığını bu beyitlerde zikretmiştir (Tahirü'l-Mevlevî, 2021, s.132-158).

Sünbülzâde'nin İran'a Elçiliği

Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin İran'a elçi gönderilmesi hakkında Osmanlı arşiv belgeleri ile bazı vak'anüvîs tarihleri ve kronikler arasında farklı bilgiler mevcuttur. Dönemin vak'anüvüslerinden Enverî Efendi'nin *Târîh*'inde Vehbî Efendi'nin görevi, cülûs-ı hümayûnu bildirmek için nâme-i hümayûn gönderilmesi olarak zikredilmiştir. Sünbülzâde'nin Bağdad ve Basra Valisi Ömer Paşa'dan şikâyeti meselesinde Enverî Efendi, Sünbülzâde'nin Şiraz'a ulaştığında Basra'ya İranlıların saldırdığını ve bunun iki taraf arasında var olan barışı bozduğunu görmüştür. Şairin sefirliğinin daha başında gerçekleşen bu hadiseye kendisinin sebep olduğu yönünde bir düşünceye kapıldığını söyleyen Sadullah Enverî, Vehbî Efendi'nin bunu telafi etmek için sulhun bozulmasının Ömer Paşa'dan kaynaklandığına dair şikâyetini bildiren padişaha esassız iki arıza gönderdiğini beyan etmiştir (Çiçek, 2018, s. 614-615). Yine dönemin önemli devlet adamlarından olan vak'anüvüslüğü yanında elçilik ve murahhaslık gibi memuriyetlerde bulunmuş olan Ahmed Vâsîf Efendi'nin eseri *Mebâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Abbâr*'da Vehbî Efendi'nin cülûsu bildirmek için gittiği ve padişahın nâmesinde sulhun muhafazasına çalıştığı yazılmıştır (Ahmed Vasîf Efendi, 2014, s. 73).

Şânîzâde Atullah Efendi ise *Târîh* adlı eserinde 1809 olaylarını anlattığı bölümde Sünbülzâde'nin vefatı dolayısıyla zikrettiği tercüme-i ahvalinde Bağdad Valisi Ömer Paşa'nın Hz. Ali Türbesi'ne gelen İranlı tüccarlara zulmünden dolayı Kerim Han ile arasında düşmanlık olduğunu, bunun için İran'a bir sefir gönderilmesi gerektiğinden dolayı Vehbî Efendi'nin İsfahan'a nâme ile gittiğini ve Bağdad'a döndüğünde fitnenin sebebi olarak Bağdad valisini gösterdiğini beyan etmiştir (Şânî-zâde, 2008, s. 212-213). Şânîzâde Şiraz'a giden Osmanlı elçisinin İsfahan'a gittiğini belirterek bir hataya düşmüştür. Ahmed Cevdet Paşa da aynı olayı Şânîzâde'den ıktibas ederek *Târîh*'inde yer vermiştir (Ahmed Cevdet Paşa, 2018, s. 53-54).

Osmanlı arşiv belgelerine bakıldığında ise Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin İran'a elçi olarak gönderilmesinin gerçek nedeni Sultan I. Abdülhamid'in, Bağdad Valisi Ömer Paşa'ya yazılan fermanında yer almaktadır. Bu ferman valiye gönderilmeden Vali Ömer Paşa, sınırdaki hareketlilikten bahsettiği tahriratını İstanbul'a göndermişti. Vali tahriratında; Zendlerin Baban sancağının beylik mücadelesine karışması, Maskat üzerine düzenledikleri harekâta Zend askerlerinin Basra'dan geçişine izin verilmemesi, İranlı hacı ve tüccarlara kötü davranıldığı iddiaları üzerine Kerim Han Zend'in Osmanlı hudutlarına doğru bir harekât hazırlığına giriştiğini haber vermiştir. Vali, Bağdad ve Basra üzerine bir saldırı olabileceği ihtimalinden dolayı yardım istemişti (BOA, A.DVNS.MHM.d, 166/817).

Sultan, valinin payitahta gönderdiği tahriratına atıfla İran tarafında askeri ve mühimmat tedarikine karşı tedbir alındığı ve Osmanlı hudutlarına bir saldırı yapılma ihtimaline karşı cülus haberinin bildirilmesi ve dostluğun teyidi amacıyla Şiraz'a bir sefir gönderildiğini bildirmiştir. Batı'da Ruslarla yeni bir savaştan çıkmış iken (Sarıcaoğlu, 2001, s. 149) Doğu'da başka bir savaşa girmek istemeyen I. Abdülhamid daha olayların başında iken Kerim Han ile iyi geçinerek ve aradaki sorunları savaşa evrilmeden halletmeye çalışmış ve onun Osmanlıya karşı gizlediği başka bir niyeti olup olmadığını öğrenmeye çalışmıştır. Bu amaçla Divân-ı Hümâyûn hâceganlarından Sünbülzâde Vehbî Efendi'yi sefâretle İran Şah Vekîli Zend Kerim Han'a göndermiştir. Sefir göndermekteki amacını ...*bişer-i ser-rişte-i sulh u salab matlûb-ı hidivânem...* şeklinde yanı sulhun muhafazası olarak ifade eden Sultanın, asıl gayesi Zend Kerim'in gizli tuttuğu bir niyeti var ise bunun diplomasi ile öğrenilmesine yöneliktir (BOA, A.DVNS.MHM.d, 166/820). Sultan bu gayeyi;

... han-ı müşârun-ileyhin istidlâ-ı ahvâli ve derûnunda bir fikr-i diğere var ise suret-i mücâmele ile izâlesi zımnında taht-ı âli-baht-ı giti-sitâniye cülûs-ı hümâyûn-ı meyâmin-merhûnûm haberini ve tevsik-i râbita-i musâfâtı mutazammın senin münâsib gördüğün vechle kendüsüne bir kıta nâme-i hümâyûn-ı mülâtefet-makrûn-ı mülûkânem imlâ ve hâcegan-ı divân-ı hümâyûnumdan Mehmed Vehbî zîde mecduhû sefâretiyle bundan evvelce irsâl olunmuş...

şeklinde açıklamıştır (BOA, A.DVNS.MHM.d, 166/820). Cülus haberi ve dostluğun devamı ile ilgili maddelerin görünür neden olduğu anlaşılmaktadır. Asıl amaç İran Vekîli'ne iyi muamele gösterilmesi ve hoş sözlerle onun gerçek amacının öğrenilmesidir. İranlıların Ehl-i beyt imâmları türbelerinin Irak'ta olmasından dolayı gözlerinin daima oralarda olduğu yönündeki kadim niyetlerinin de farkında olan Sultan, Ömer Paşa'nın da Kerim Han'a içten ve samimi bir tahrirat göndermesini istemiş ve fermanla zikrettiği *âmâl-ı letâifü'l-biyel* tabirini kullanarak güzel ve hoş sözlerle niyetinin Kerim Han'a sezdirilmeden onun hâl ve tavrının ortaya çıkarılmasını emretmiştir (BOA, A.DVNS.MHM.d, 166/820).

Mehmed Vehbî Efendi ise *Tahrîr*'inde kendi sefâretinin amacını; ...*dîrîne-i müstabsene-i Devlet-i Aliyye üzere cülûs-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnu mübeşşir ve Rusya Devleti ile gâlibâne musâlahâ vukû'unu muhbîr nâme-i hümâyûn-ı mültefüt-meshûnu îsâl ve devleteyn beyninde merâsim-i dostî ve muhabbeti ikmâl zımnındadır bilâf-ı silm ü musâfât [ve] adâvete dâir ve sâir mevâdda ruhsat ve me'mûriyetim yokdur...* şeklinde ifade ederek I. Abdülhamid'in tahta geçiş haberinin verilmesi, iki devlet arasındaki dostluğun kuvvetlendirilmesi ve Ruslar ile bir anlaşmaya varıldığıının haberinin iletilmesi olarak açıklamıştır (BOA, TS.MA.e, 731/4-2).

Görülüyor ki İran'a gönderilen Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin gönderilmesinin temel nedeni Bağdad valisi ile Kerim Han Zend arasındaki düşmanlık olmayıp I. Abdülhamid'in fermanında zikrettiği gibi Osmanlı topraklarına karşı askeri bir harekât hazırlığının savaşa dönüşmeden engellenmek istenmesidir. İran'da iktidarı ele alan Zend hanedanı ile 1775 yılına kadar elçilik düzeyinde bir ilişki kurulmamıştır. Ancak savaş çanlarının seslerinin duyulmaya başlamasıyla cülus bahane edilerek İran'a bir sefir gönderilmiş böylece de Zendlerle ilk siyasi ilişki kurulduğu gibi Kerim Han Zend de Osmanlı Devleti tarafından da tanınmıştır.

Sünbülzâde'nin sefirliği ile ilgili olarak Kerim Han'dan İstanbul'a gönderilen ve içerisinde Vali Ömer Paşa'dan şikâyet ettiği tahrirat üzerine bir sefirin İran'a gönderildiği (Unat, 1968, s. 134; Beyzadeoğlu, 2000, s.17) yönündeki bilgi de eksiktir. Kerim Han'ın tahriri olarak zikredilen ve Nâme-i Hümâyûn defterlerine kaydedilen mektupta Ömer Paşa bahsi geçmeyip cülus tebrik edilip Rusya ile anlaşma yapılmasından mutluluk duyulduğu yazılmıştır (BOA, A.DVNS.NMH.d, 9/76). Kerim Han'ın Sadrazam Derviş Mehmed Paşa'ya gönderdiği nâmesi (BOA, HAT, 811/37233; BOA, A.DVNS.NMH.d, 9/77) ile İran elçisi Abdullah Bey'in tahririnde ise Ömer Paşa'dan şikâyet edilmiştir. Bu şikâyet üzerine Sünbülzâde'nin sefir olarak İran'a gönderildiği yönündeki bilgiler

hatalı olup oysaki bu takriri getiren İran elçisi Sünbülzâde'nin Şiraz'dan dönüşünde yola çıkarılmıştır (BOA, A.DVNS.MHM.d, 173/3).

Sünbülzâde'nin İran elçiliğinin anlatıldığı kimi İran kaynaklarında I. Abdülhamid'in Kerim Han Zend'e gönderdiği nâmesinde Basra kuşatmasına değinilmemesi eleştirilmiştir. Eleştirilen diğer konular arasında Sünbülzâde'nin Basra'nın kuşatılması meselesini Zend devlet adamları ile müzakere etmesi yönünde emir aldığı iddiası (Nevâî, 1344, s. 136-137) ve son olarak Osmanlı sefiri Şiraz'dan geri dönmeden önce de Ömer Paşa'nın kusurlarının affedilmesini istediği bulunmaktadır (Mütevelli, 1389, s.164-165). Vehbî Efendi İran sınırına girdiğinde Zend kuvvetleri Basra önlerine yeni gelmiş, Şiraz'a vardığında ise Basra üzerindeki Zend kuşatması yeni başlamıştır (Avery & Melville & Hambly, 1991, s. 92). Dolayısıyla 1774 yılı sonlarında İstanbul'dan hareket eden Sünbülzâde'ye verilen 26 Eylül 1774 tarihli nâmede daha gündemde olmayan Basra'nın kuşatılması maddesinin geçmemesi ve bu konu hakkında müzakere yetkisine sahip olmadığı şeklindeki eleştiriler de yersizdir. (BOA, A.DVNS.NMH.d, 9/42).

İran kaynaklarında konu edinmiş ancak Osmanlı kaynaklarında zikredilmeyen başka bir husus ise Basra yerine Zendlere başka bir yerin verilmesinin teklifi meselesidir. Zend tarihi hakkında en çok başvurulan kaynaklarından biri olan *Târîh-i Gâtî Güşâ*'da (Deniz & Demir, 2010, s. 298) Basra'yı muhasara eden Zendlere Basra yerine başka bir yerin verilebileceği hakkında Vehbî Efendi'nin bir teklif sunduğudur. Bu teklife göre; Basra'nın Sultanın validesine ait olduğu buranın asla verilemeyeceği dile getirilip Irak'ta geliri ve faydaları itibari ile Basra'ya benzer bir yerin verilmesinin konuşulduğudur (Nâmî İsfahanî, 1363, 195). Bu teklif *Târîh-i Gâtî Güşâ* kaynak gösterilerek Sünbülzâde'nin İran elçiliğinin anlatıldığı bölümleri ele alan bazı İran kaynaklarında yer almışken (Hidayetî, 1336, s. 185; Nevâî, 1344, s. 141-142; Recebî, 1389, s. 103) aynı mesele Vehbî'nin *Takrîr*'inde ise İran tarafından sunulan *bâm bir teklif* olarak nitelendirilmiştir. Bu teklif hakkında Vehbî Efendi detay vermediği gibi hiçbir Osmanlı arşiv belgesi ve dönemi anlatan Osmanlı tarihlerinde bahis konusu dahi olmamıştır.

Sünbülzâde Mehmed Vehbî Efendi'nin 1775 Tarihli Sefâret Takrîri

Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin *Sefâret Takrîri* Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde TS.MA.e, 731/4 numaralı dosya ve gömlek içinde bulunmaktadır. Dört varaktan ibaret olup üzerinde yapılan birkaç değişiklik ve eklemeler ile metin müsvedde olarak kalmıştır. Sünbülzâde elçilik görevini tamamlamış ve İstanbul'a dönmüş olsaydı muhtemelen temize çekilerek bir sefâretnâme haline dönüşecekti. *Takrîr*'in *bu kulları* diye başlaması metnin, Sünbülzâde'nin kaleminden çıktığı veya onun sözleri ile bir kâtip tarafından yazıldığını göstermektedir.

Kaside-i Tannâne'nin ilk beyti olan *Dil-beste olan lütf-i Hudâvend-i Kerîm'e, rabt-ı emel etmez kerem-i Zend Kerîm'e* dizelerinin *Takrîr*'de yer alması ve *Takrîr*'in girişinde *...kemâl-i müsâra'at ile mâh-i Cemâziye'l-âbir'in yirmi beşinci günü Dâru's-selâm Bağdad'a dubûl miyesser olup çend rûz zarfında dahi Bağdad'dan menzil-sivâr-i isti'câl...* yer alan bu ifadeden de Sünbülzâde'nin birkaç gün içinde Bağdad'dan yola çıkacağını bildirmesine bakılarak hem *Kaside* hem de *Takrîr*'in Bağdad'da yazıldığı tahmin edilebilir. *Kaside-i Tannâne*'nin *Takrîr* yerine yazıldığını belirtmesinden dolayı önce *Kaside* sonra da *Takrîr*'in yazıldığı akla gelmektedir.

Sünbülzâde'nin bu *Takrîr*'i şu ana kadar ülkemizde yayımlanmamış olup sadece İran'da Muhammed Emin Riyahî tarafından Farsça'ya tercüme edilerek İran'a elçi olarak gönderilen Osmanlı sefirlerinin sefâretnâmelerinin yayımlandığı *Sefâretnâmehâ-yı Îrân: Gozâreşhâ-yı Müsâferet ve Me'mûriyet-i Sefîri-i Osmânî der Îrân* adlı eserde yayımlanmıştır (Riyahi, 1368, s. 352-363).

İran'a elçi gönderilmesi aynı zamanda İran'da siyasi iktidarı ele almış Kerim Han Zend'in (1751-1779) de tanınması manasına geliyordu. Nadir Şâh'ın öldürülmesinden sonra ülkede ortaya çıkan siyasi krizde rakiplerini bertaraf ederek ülkenin batısında büyük bir bölgeyi hakimiyet altına alan Kerim Han Zend ülkesinde huzur ve asayışı yeniden sağlamış, Şah unvanı yerine Vekîl'i

kullanmayı tercih etmiştir (Kurtuluş, 2022, s. 288). Zendlerin İran'daki hakimiyetleri üzerinden 25 sene geçmesine rağmen ilk defa elçi gönderilerek diplomatik bir ilişki kurulmuştur. Elçilerin gittikleri ülkelerin hükümdarlarına sunulması için tedarik edilen hediyelerin içeriği de karşı tarafa verilen önemi ve aradaki siyasi ilişkilerin boyutunu göstermektedir. Sultan I. Abdülhamid, Vehbî Efendi ile İran Şâh Vekili Kerim Han Zend'e hediye olarak âlâ hât bir cild Mushaf-ı Şerif, birer adet mücevherli hançer ve saat, mükemmel gümüş divan rahtı, abâyi ve gümüş rikab takımı, tamgahâne-i İslambolî 5 top, altın oluklu 2 top, telli üstüfe ve Hataî, Frengî dibâ türündeki kumaşlardan donluk kumaş çeşitleri ile Banaluka seccadesinden 2 adet olmak üzere çeşitli hediyeler göndermiştir (BOA, TS.MA.d, 3141 vr. 29b). Hediyelerin azlığı ve şaşalı olmayışı bu zamana kadar Zend hanedanına Osmanlı Devleti'nin bakışını da göstermektedir.

Makalenin konusunu teşkil eden Sünbülzade Mehmed Vehbî Efendi'nin İran elçiliği neticesine Bağdad'da yazdığı *Takrîr*, Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin İran sınırına dâhil olduğu 9 Mart 1775 tarihi ile başlayıp tekrar Bağdad'a dönüş tarihi olan 23 Ağustos ile bitmektedir. Dolayısıyla *Takrîr*'de Sünbülzâde'nin Bağdad-Şiraz arasındaki geçen 5,5 aylık bir süre anlatılmaktadır (Ek 3). Sünbülzâde'nin hareketinden önce Bağdad'a kadar yol boyunca menzil bargirleri verilmesi hakkında yol üzerindeki kadınlara gönderilen 15-24 Kasım 1774 (Evâsıt-ı N. 1188) tarihli emir başlangıç kabul edilirse Sünbülzâde'nin 1774 yılı Kasım ayı ortasında İstanbul'dan ayrıldığı ve yaklaşık 8 aylık bir sefâret görevinde bulunduğu ortaya çıkmaktadır (BOA, A.DVNS.MHM.d, 57/765).

1774 Kasım'ı ortalarında İstanbul'dan hareket eden Sünbülzâde Aralık ayı sonlarında Sivas'a ulaşmıştır. Vehbî Efendi Sivas'tan geçtiği sırada Sivas valisi olan el-Hac Hafız Mustafa Paşa, İran Şâh Vekili Kerim Han Zend'e götürmesi için bir duâ-nâme vermiştir. Mustafa Paşa'nın Kerim Han Zend'e gönderdiği duanâmesinde iki devlet arasındaki dostluğun daha da kuvvetlendirilmesi için Osmanlı elçisi ile nâme-i hümâyûn gönderildiğini kendisinin de bu dostluğun devamı için bir duanâme yazdığını bildirmekle beraber İran Vekilinin kendisini unutmamasını da temenni etmiştir (BOA, TS.MA.e, 447/21).

Sünbülzâde Mehmed Vehbî Efendi, Bağdad'a vardığında Bağdad Valisi Ömer Paşa sefiri bir nevi göz hapsinde tutması için de İmâm Hüseyin Vakfı mütevellisi de olan Bağdad Defterdarı Numan (Çelebi) Efendi ve kendisinin eski mühürdarı Ahmed Ağa'yı da bu elçilik heyetine dâhil etmiştir (BOA, TS.MA.e, 346/21).

Vehbî Efendi'nin Bağdad'dan Şiraz'a gidişi için 7.500 kuruş harçlık, donatılmış at ve yiyecek masrafları için de 2.500 kuruş verilmiştir (BOA, TS.MA.d, 7343 s. 2). Bağdad'dan hareket eden Osmanlı elçilik heyeti 9 Mart 1775 (6 Muharrem 1189) günü İran sınırına ulaşmıştır. Sünbülzâde, İran sınırına ulaştıkları tarihi *Takrîr*'inde sehven 1188 olarak göstermiştir. 14 Mart'ta Kirmanşah'a ulaşan Vehbî Efendi, burada Irak-ı Acem Ordusu komutanı ve İran Şâh Vekili'nin amcazâdesi olan Nazar Ali Han Zend ile onun Bağdad, Basra ve Kerkük taraflarına iki taraf arasındaki dostluğa aykırı olarak asker gönderilmesi ve adı geçen yerlerin yağmalaması hakkında mülakat yapmıştır. Bu mülakattan sonra kendilerine mihmandar tayin edilen Bakır Han ile birlikte Şiraz'a hareket etmişlerdir. Vehbî Efendi, yolculuğunun buraya kadar olan kısmını bir takrir ile merkeze bildirmiştir. Osmanlı elçilik heyeti Şiraz yolu üzerinde bulunan İsfahan'a ulaştıklarında Kerim Han Zend'in kendilerine mihmandar olarak gönderdiği Mekri Yasavul İbrahim Ağa ile birlikte bir hafta İsfahan'da İsfahan Hâkimi el-Hac Muhammed Han'ın evinde ikamet etmişlerdir. Şiraz'a giden yoldan sekiz konak daha uzak olan Âbada yolu üzerinden 20 gün süren bir yolculuk sonunda 23 Nisan 1775'de Şiraz'a ulaşmıştır. Sünbülzâde Vehbî Efendi kendilerinin bu kadar yavaş hareket ettirilerek Şiraz'a geç ulaşmalarının sebebi olarak İran Şâh Vekili'nin iki ay önce yani 1775 yılı Mart'ında Basra'yı istila etmeye başlaması ve Basra'yı eline geçirdiği takdirde Osmanlı tarafına harp ilanında cesurâne hareket etmek istediğini ifade etmiştir.

Şiraz'a iki saat mesafede hususi kabul binası ve hilat giydirilen Hilatpuşan nam yerde (Riyahi, 1368, s. 254) İranlı hanlar ve mirzalar tarafından karşılanan Vehbî Efendi ve maiyeti Vekil sarayının

yakınlarında bulunan mihmanhânede üç gün ikamet ettirilmiştir. Heyete tayinat olarak artık ve kalmış yemek verilmek istenildiğinde Sünbülzâde İranlıların bu tavrına itiraz etmesi üzerine yemekler bizzat Kerim Han'ın mutfağından getirilmiştir. İhtiyaçları karşılandıktan sonra Kerim Han tarafından saraya davet olunan Vehbî Efendi 26/27 Nisan'da saraya eşik ağası ve cârcıbaşının arkasında olduğu halde aynalı bir salona girmiştir. Sünbülzâde Vehbî Efendi, Kerim Han'ın huzuruna varıp selam verdiğinde Kerim Han Zend, ayağa kalkarak yüksek sesle *şevketlü azametlü kudretlü kerâmetlü veli'ni'metim efendim pâdişâb-ı 'alem-penâb Sultan Abdülhamid Han hazretlerinin nâme-i hümayûnlarıdır* diyerek karşılamıştır. Nâme elden ele Kerim Han'a ulaştırılmıştır. Sadrazamın mektubu da teslim edildikten sonra Kerim Han, Vehbî Efendi'yi köşesine oturmaya davet edip Osmanlı sultanına dua etmiş ve kendisinin hâl ve hatırını sormuş ve kış seferlerinde çekilen zorluklar hakkında sohbet ettikten sonra Osmanlı elçisini hanesine geri göndermiştir

28 Nisan'da Vehbî Efendi İran İtimadüddevesi Mirza Cafer İsfehânî, İran Vekîlî'nin amcası ve Fars Eyaleti İlbeyisi İsmail Kaşkayî, Defterdârı Kirmanşah hanı Muhammed Zaman ve Mirzazâde Mehmed Ulukürdî ve diğer bazı muteber kişilerle görüşme yapmıştır. İran veziriazamı huzurunda yapılan görüşmede Sünbülzâde'ye nâme getirmekten başka bir husus için murahhas veya bir memuriyeti olup olmadığı konusunda Kerim Han'ın sorusunu yöneltmişlerdir. Sünbülzâde Vehbî Efendi, nâme getirmek dışında Zend Kerim Han'ı yenilgiye uğratan Maskat İmamını istila ve intikam meselesinin suhuleti, Basra'nın İranlılara verilerek karşılığında Kirmanşahan'ın rehin bırakılması maddesi, Osmanlı ülkesinde bulunan Acem reayasının gönderilmesi, Baban beylerinin İran tarafına firar ve Soğukbulak hanı nasbedilen Mehmed Bey'e tevcihi ile Baban sancağının Soğukbulak hanlığına ilhak olması maddesi ve bunun gibi ham teklifler ile şeriat ve kanuna aykırı maddelerin gündeme geleceğini söylemekle bunlar hakkında malumatı olduğunu ifade etmekle birlikte ancak memuriyetinin temelinde I. Abdülhamid'in cülusunu bildirmek ve Rusya Devleti ile yapılan antlaşmayı haber veren nâme-i hümayûnu getirmek ve iki devlet arasındaki dostluğun devamını ikmal etmeye görevlendirildiğini, memuriyetinin bunlar ile sınırlı olduğunu belirtmiştir.

Sünbülzâde, elçiliğinin amacını açıkladıktan sonra Acem askerlerinin, Basra'yı muhasara altına alması, Kerkük ve Bağdad'a gönderilen askerlerin bu havalileri tahrip ve halkını esir etmeleri konularının detaylarını bilmiyormuş gibi görünerek hanlara ve mirzalara sorular yöneltmesi üzerine İran devlet adamları bu sorulara Vekîl'e sormadan kendilerinin cevap veremeyeceklerini söyleyerek görüşmeyi ertesi güne ertelemişlerdir. Sonraki gün aynı rical gelerek nâme ile Sünbülzâde'nin yanında getirdiği 1746 (H.1159) tarihli Kerden Antlaşması'nın suretinde yer alan bazı maddeler üzerinde görüşmüşlerdir. Bu maddelerden tarafeyn reayasının reddi, İran hacılarından *durma* ve *göşi/göşti* adı altında vergi alınmaması maddeleri antlaşmada açıkça yazılmadığı hâlde Osmanlı ülkesindeki sayıca çok olan *İran reâyâsının adem-i reddi nakz-ı abd değil midir?* diye sorulmuşlardır.

Sünbülzâde, bu soruyu reaya reddi maddesinin antlaşmada açıkça yazılmadığını fakat her iki taraf esirlerinin alınıp satılmasının yasak olduğu ve kendi vatanlarına gideceklere engel olunmamasının antlaşmada bulunduğunu, Osmanlı topraklarında bulunan İran reayasının yerleşmiş ve rahat olduklarının herkesin malumu olduğunu söylemiştir. Sözlerine devam ederek Osmanlı tarafında az sayıda bulunan ve Nadir Şâh'ın öldürülmesi sonrası meydana gelen fetrette kendi rızaları ile gelen ve yerleşen Ermenilerin olduğunu yine Osmanlı Devleti'nin kadîmi reayalarından olan Ka'b aşiretinin İran tarafına zorla götürüldüğü gibi yine birçok aşiret ve kabilenin İran'ı vatan eylemeleri hadiselerini örnek vererek *bunların İran tarafının sulhu bozucu hareketleri değil midir* diyerek İran Vekîlî'nin Osmanlı reayasını zorla göç ettirdiğini beyan etmiştir.

İran hacılarından vergi alınması meselesini ise bu olayın ferdi bir dava olduğunu bu vergilerin eskiden beri alınan bac ve gümrükten olmasına rağmen bazı yerlerde cüzi nesnelere alınmış ise bunun padişahın rızasına aykırı bir hareket olduğunu ancak bunun *kale muhasarasına girişilecek bir nakz-ı abd olmadığı* cevabını vermiştir. İran tarafı, Basra Kalesi'nin muhasara edilmesini sulhu bozacak bir durum olarak görmeyip bunun Acemlerin birkaç yıl önce Maskat İmamı ile olan

muharebelerinde Basra müteselliminden talep edilen sefineleri vermeyip Basra'daki İngiltere konsolosunun gemilerinin verilmesini dahi engellemiş olması kendilerinin mağlubiyetine sebep olmalarını sulhun bozulması olarak ileri sürmüşlerdir. Bu cevaplar karşısında Vehbî Efendi Basra'da olan gemilerin Donanma-i hümayûn sefineleri olduğunu, Maskat İmamı'nın Osmanlı Devleti ile husumetli olmadığını, sefineleri Vekîl'in tahrikiyle Ka'b eşkiyasının yaktığını, İngiliz sefinelerinin konsolostan zorla alınıp İran'a verilmesi İngiltere ile Osmanlı devletleri arasında antlaşmaya aykırı olduğunu ve konsolosun devletinin senato azasına durumu arz edip *me'mûr olmadukça viremem* diye Vekîl'e cevap vermiş olduğunu söylemiştir.

Veba nedeniyle vefat eden İran ahalisinin mallarının zabtedilmesi maddesi Sünbülzâde'ye sorulunca birkaç yıl önce Bağdad ve Basra'da yaşanan veba salgınının ilk günlerinde şehri terk eden İranlılardan fakirler ile vefat edenlerin mallarının sağ kalan İran reayası ellerinde kaldığını söylemiştir. Bu mesele hakkında birkaç istisna ile vefat edenlerin mallarından bir miktarının Beytülmal'de kalmasının hukuk meselesi olduğunu ve gelen varislerine şeriât üzere malları nerede ise zabitan aracılığıyla tahsil ve teslim olunur bir hâl olduğu ve bunun da hukukla ilgili davaların nakz-ı ahd olmayacağını bunun açıkça bir yalan olduğunu da ifade etmiştir.

Bu sözlerden sonra Sünbülzâde 4 sene önce yani 1771 yılında Kerim Han Zend'in emriyle Şefi Han Zend'in Bağdad'ın civarındaki köyleri yağma ettiğini ve hâlâ Şiraz'da olan insanların ailelerini esir etmesi, Kirmanşahan Hanı Allah Kuluhan'ın ise üç sene önce Derne'yi basıp ahalisini esir ve şehri yaktığını söylemiştir. İran Vekîli tarafından serdar olarak Kirmanşah'a tayin olunan Nazar Ali Han'ın, Derne ve Bağdad mukataasından Hanekin, Alibad, Hacıkara, Kızılribat, Haruniye, Şhriban, Bilad-ı Rüzin ve Mehrud isimli yerleşim yerlerini yağma, ahalisini esir ve ırzlarına saldırdıklarını, Mendelcin, Bedre, Cessan, Fezaniye mukataalarına zabitler göndererek ahalinin vergilerini zorla aldıklarını beyan etmiştir. Basra'daki veba salgınından sonra Kerim Han Zend, Ka'b eşkiyasını tahrik ederek Basra vilayetinin dörtte birini oluşturan Menavi isimli mahalleyi yağmalatmış ve donanma gemilerini yaktırıştır. Bağdad ve Kerkük'ü İran'dan ayıran toprakları ele geçirmek için geceleri defalarca baskınlar yapıldığını, *8 aydan beri Basra kalesini muhasara etmek nakz-ı ahd değil midir* diyerek karşılık vermiştir. Bunun üzerine bütün İran heyeti utanarak ve cevap veremeden başları aşağıda *Vekîl'e arz edelim* diyerek müzakereyi ertesi güne tehir etmişlerdir.

İki gün sonra aynı heyet gelerek önceden aralarında geçen konuşmaları Vekîl'e arz ettiklerini beyan ederek Zend Kerim'in *hak efendi tarafındadır, ancak ben dabi gerdengâr olmuşum, bakalım bir çâresi görülüp bunlar mündefî' ve adâvet mürtefî' olur* şeklinde yumuşak cevap vermesi üzerine Sünbülzâde:

Mâni' değildir hudûdda bu misilli hâlât olagelmışdir. Yine ref olunup dostluğa mübeddel olur. Hemân tarafeynden vukû'-yâfte olan hâlâta kalem-i madâ mâ madâ keşîde olunup te'yîd-i musâfat ve tecdîd-i muvâlâta sa'y edelim husûsan pâdişâh-ı âlem-penâh efendim bu kullarını dostluk ve muhabbet zımında mübârek nâme-i hümayûnuyla irsâl buyurdular. Bu güne hâlât vukû'u hilâf-ı me'mûl-i zıllu'llâhidir

diyerek meclis sonlanmıştır. Bu sırada Osmanlı Devleti'nin Basra ve Bağdad imdadına bir vezir ile asker gönderdiği Kars tarafına ise el-Hac Ali Paşa ve diğer vezirlerin gönderildiği haberi Kerim Han Zend'e ulaşması üzerine etrafa casuslar gönderilmiştir. Casusların getireceği haberlerden sonra görüşme yapılması kararlaştırılmıştır. Vehbî Efendi, Vekîl ile bizzat görüşüp müzakere yapılmasını ve aralarındaki dostluğun teyidinin buna bağlı olduğunu söylemesi üzerine Vekîl'in huzuruna davet olunup hatır suallerinden sonra Basra muhasarası temel mesele olarak konuşulmuştur. Donanma gemilerinin verilmeme nedenleri hakkında Sünbülzâde gerekli açıklamaları yaptıktan sonra Basra Kalesi'nin kuşatma altına alınması Osmanlı padişahının beklemediği bir olay olduğunu ifade etmesi üzerine Vekîl'in sert ifadeleri yumuşamış, dostluğun devam etmesi yönünde sözler söylemiştir. Bu sözler ile kalınmayıp Bağdad, Basra ve Kerkük taraflarında serdar olan Nazar Ali Han ve Şefi Han'a mektuplar yazarak esirlerin bırakılmasına yardım edilmesini istemişken gönderdiği casusların *Devlet-i Aliyye tarafından asla bir hareket ve hududa asker gönderildiği yoktur* şeklinde haber getirmeleri üzerine

Vekîl'in korkusu yok olup sertlik ve inatçılığı artıp işin sonunda her ne olursa olsun Basra'yı almaya muhtacım demeye cesaret etmiştir.

Vehbî Efendi kaldığı hanesi kapısında bekçiler dikilerek elçiyi ziyarete gelenler göz hapsine alınmıştır. Seksen gün korku ve ümit arasında İranlı gözcülerin gözetiminde tutulan Vehbî Efendi bir yolunu bulup bir hamal ile Vekîl'in tavır değişikliği ve niyetini Bağdad tarafına defalarca gizlice tahrîr etmiş ve *sulhun olamayacağını ve Zend Kerim'in devletin gücünü müşâbede etmedikçe Basra'dan el çekmeyeceğinin aşikâr olduğunu* bildirmiştir. Vekîl'in muradı sulh ise neden vakit geçirdiğini amacı savaş ilanı ise neden merdane cevap vermediğini, cevap için sefir beklendiğini ve Osmanlı Devleti'ni bu arada gafil yakalarsa bazı işleri halletmek muradı olduğunu ve kendisini de nezaket üzere hapsettiğini sezen Vehbî Efendi bir an önce geri dönmek arzusunu han, mirza ve mihmandarı ile Kerim Han'a iletmiştir.

Dönüşüne izin verilip bir Acemâne hilat ve sekiz kese akçe verilmiş ise de Vehbî Efendi hediyelere tenezzül etmeyerek paraları yanındakilere dağıttığı gibi hilatı da mihmandarına giydirmiştir.

Vehbî Efendi, 25 Temmuz 1775'te Şiraz'dan hareket etmiştir. İsfahan'dan sekiz konak mesafede olan Kezaz adlı yere gelindiğinde Kelhur aşiretinden Yasavul Abdullah Bey'in elçi olarak İstanbul'a gönderildiği haberini almıştır. İran elçisi Sünbülzâde ile beraber İstanbul'a gönderilmeyip daha kestirme bir yol olan Erzurum üzerinden İstanbul'a harekete geçirilmiştir. Vehbî Efendi yaklaşık bir ay süren yolculuktan sonra 23 Ağustos'ta Bağdad'a ulaşmıştır.

Vehbî Efendi ve adamlarının Bağdad'da kaldıkları süre içinde yiyecek ve giyecek ihtiyaçları karşılanmış, kendilerine donatılmış at, hançer ve kılıçlar hediye edilmiştir. Bağdad valisi Osmanlı elçilik heyetinin ikametleri süresinde 25.195 Rumî akçe sarf etmiştir (BOA, TS.MA.d, 7343 vr. 2b). Sabık Tatar Ağası İsmail Ağa Vehbî Efendi'ye mihmandar tayin edilmiş ve yol harcırahının Mardin mukataası malından verilmesi için Mardin voyvodasına Bağdad'dan mektup yazılmıştı (BOA, TS.MA.e, 346/6).

Sünbülzâde Bağdad'a ulaştığında bu havalideki fitnenin sebebi olarak Bağdad Valisi Ömer Paşa'yı görüp bunu merkeze tahrir ettiğinin Ömer Paşa tarafından öğrenilmesi üzerine Paşa merkeze gönderdiği mektubunda Vehbî Efendi'nin Kerim Han tarafına meyl ettiğini, İran'da ayyaşlık ve zinakârlık ettiğini İstanbul'a bildirmiştir. Bu haberlerden sonra Sultan I. Abdülhamid, Vehbî Efendi'nin yakalanarak idam olunması için bir fermanla mübaşir göndermiştir. Durumdan haberdar olan Vehbî Efendi kendisine haber getiren tatarın kılığında gizlice Üsküdar'a gelerek bir dostunun evinde saklanmıştır. Ömer Paşa'nın kendisine attığı iftiraları açıkladığı ve kendini affettirmek için yazdığı *Tannâne* isimli belagatlı kasidesini Sultana takdim etmiş ve I. Abdülhamid'in affına mazhar olmuştur (Şânî-zâde, 2008, s. 213).

Sonuç

Maraşlı bir ulema ailesi olan Sünbülzâde ailesinde doğan Mehmed Vehbî Efendi ilk tahsilini ailesi ve Maraşlı âlimlerden almıştır. Gençlik yıllarında İstanbul'a gelmiş, kaside ve tarih yazmadaki hüneri sayesinde kısa sürede tanınarak döneminin önde gelen devlet ricalinin meclislerine girmiş ve onların hamiliğini elde etmiştir. Müderris ve kadılık görevlerinden sonra hâcegânlık tevcih edilerek mühimme tahriratında görev almıştır. İran'da Şâh Vekîli Kerim Han Zend'in Osmanlı hudutlarına karşı saldırı hazırlığı yaptığının öğrenilmesi üzerine I. Abdülhamid daha saltanatının başında savaştan yeni çıkmış bir devleti yeni bir savaşa atmamak için büyük bir çaba göstermiştir. Görünürde cülus haberinin verilmesi ve sulhun teyidi için gönderilen Osmanlı elçisi aslında Osmanlıya karşı bir askerî harekâtın olup olmadığını öğrenmek ve bunu engellemek amacıyla dönemin meşhur şairi ve iyi derecede Farsça bilen Sünbülzâde Mehmed Vehbî Efendi İran'a elçi olarak gönderilmiştir.

Dönemin kroniklerinde Sünbülzâde'nin İran'a elçi olarak gönderilmesinin nedeni olarak cülus haberinin iletilmesi, dostluğun devamının sağlanması, Ömer Paşa'dan şikâyet edilmesi ve name-i hümayûn götürmek gibi görünür nedenler yazılmıştır. Bu bilgilerden hareketle ikincil kaynaklar da Osmanlı arşiv belgesini kritik etmeden benzer nedenleri tekrar etmiştir. Ömer Paşa'dan şikâyet meselesi elçi gönderilme nedenleri arasında en dikkat çekenidir. Burada Kerim Han'ın Ömer Paşa'dan şikâyeti bildiren mektubu sonrası elçi gönderildiği yönündeki bilgiler hatalıdır. Zend tarafı Ömer Paşa'dan şikâyet eden bir mektup göndermiştir. Ancak bu mektup Sünbülzâde'nin İran elçiliğinden sonra İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'dan İran'a bir elçi gönderilmesinin asıl nedeni Sultan I. Abdülhamid'in fermanında gizlidir. İran'da hâkim Zend Hanedanı reisi ve İran Şah Vekîli Kerim Han Zend'in Basra ve Bağdad üzerine asker göndermek amacıyla asker tedarikine başladığı yönünde istihbarî bilgilerin İstanbul'a ulaşmasından sonra Sultan, Bağdad Valisi Ömer Paşa'nın verdiği haberler ve bir saldırı olduğu takdirde yardım istediği tahriratına karşın İran'da Osmanlı Devleti topraklarına karşı bir hazırlığının olup olmadığını öğrenmek ve karşılıklı iyi geçinerek durumun sulh yolu ile halledilmesi çaresine bakılması için Sünbülzâde'yi elçi olarak Şiraz'a gönderdiğini fermanında açıklamıştır. Tedbiri baştan almak isteyen padişah olası bir savaşı önlemek için elçi göndermiştir.

1774 yılı Kasım ayında İstanbul'dan ayrılan Sünbülzâde elçilik görevini tamamlayıp Bağdad'a geri döndükten sonra kaleme aldığı *Sefâret Takrîri* ile sefaretinin detayları ortaya çıkmıştır. 3 ay İran'da kalan Sünbülzâde, *Takrîr*'inde Bağdad'dan Şiraz'a kadar olan yolculuğu, İsfahan'da konaklaması, Osmanlı elçilik heyetinin karşılanması, Kerim Han huzuruna kabulü, İranlı devlet ricali ile sulhun bozulması hakkında yapılan görüşmeler ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Sünbülzâde'nin siyasi görüşmelerini yansıtan bu *Takrîr* verdiği siyasi içerik yönünden doyurucu bir özelliğe sahiptir.

Bu *Takrîr* aynı zamanda İran'da tahtı ele geçirmiş olan Zend Hanedanı ile kurulan ilk resmî temasın sonucunda ortaya çıkması ve Bağdad ve Basra özelinde iki devletin güncel siyasi konumunu göstermesi bakımından önemli bir tarih kaynağı olmasından dolayı ayrı bir öneme sahiptir. Bu bakımdan Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin günümüze kadar yayımlanmayan elçilik raporunun yayımlanması ile sefaretini ile ilgili olarak karanlıkta kalan noktaların aydınlanmasıyla Osmanlı-İran diplomasi tarihine önemli bir katkı sunacağı şüphesizdir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emirî, Sultan Abdülhamid I (AE.SABH.I, 205/13632)

Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayûn Sicilleri Defterleri (A.DVNS.MHM.d, 57/765; 166/817, 820; 173/3.

Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayûn Nâme-i Hümayûn Defterleri (A.DVNS.NMH.d, 9/42, 76, 77.)

Cevdet, Hariciye (C.HR, 111/5502)

Hatt-ı Hümayûn (HAT, 811/37233)

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e, 346/21; 366/18; 447/21; 731/4)

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d, 3141, 7343)

Araştırma Eserleri

Ahmed Cevdet Paşa. (2018). *Târîh-i Cevdet* (Cilt II., I. Kitap). (M. İpşirli, Haz.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ahmed Vâsîf Efendi. (2014). *Mebâsinü'l-âsâr ve bakâikü'l-abbâr 1774-1779 (H. 1188-1193)* (M. İlgürel, Haz.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Akdemir, Ş. (2007). *El-Emverî Seyyid Sa 'dullab'ın İran sefaretnâmesi* (Tez No. 214772) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Akün, Ö. F. (1979). Sünbül-zâde Vehbî. İçinde *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 11, ss. 240-242). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Beydilli, K. (2007). Sefaret ve sefaretnâme hakkında yeni bir değerlendirme. *Osmanlı Araştırmaları*. (30), 9-30.

Beydilli, K. (2009). Sefâretnâme (Osmanlılarda). İçinde *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 36, ss. 289-294). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Beyzadeoğlu, S. A. (2000). *Sünbülzâde Vehbî*. Şule Yayınları.

Budak, A. (1999). *Mustafa Nazîf Efendi'nin İran elçiliği* (Tez No. 92215) [Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Civelek, Y. (2000). Sünbülzâde Vehbî ve “Nuhbe-i Vehbî” adlı manzum Arapça-Türkçe sözlüğü. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (1), 275-297.

Çiçek, H. (2018). *(Vekâyi'nüvis) Sadullah Enverî Efendi ve tarihi'nin II. cildinin metin ve tablîli (1187-1197/1774-1783)* (Tez No. 516496) [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Deniz, Ş. & Demir M. (2021) Zend tarihinin (1751-1794) İran ve Osmanlı kaynakları. İçinde A. Macit & Ş. Deniz & S. Afacan (Eds.). *İran'da Tarih Yazımı*. (ss. 297-326) İlem Yayınları.

Faik Reşad. (2019). *Eslaf* (E. Aydemir & F. Özer, Haz.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Güngör, M. (2019). *Seyyid Mehmed Refi Efendi'nin İran sefaretnameleri (Transkripsiyon-inceleme)*. (Tez No. 593572) [Yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Hidayeti, H. (1336). *Târih-i Zendiyye* (Cild-i evvel). İntişarat-ı Danişgâh-ı Tahran.

İpşirli, M. (1995). Elçi. İçinde. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 11, ss. 3-15). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kavak, G. (2016). *Yasincizâde Abdülvehhâb Efendi ve musavver İran sefaretnamesi* (Tez No. 428533) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kurtuluş, R. (2022). Kerim Han Zend. İçinde *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 28, s. 288). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kuru, S. S. (2010). Sünbülzâde vehbî. İçinde *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 38, ss. 140-141). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Maden, F. (2021). XIX. yüzyıl başlarında Osmanlı-ı İran ilişkileri ve sefaretnameleri ışığında Seyyid Mehmet Refi Efendi'nin İran elçiliği. *Avrasya Etüdleri*. 27(59), 114-140.

Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmanî* (N. Akbayır & S. A. Kahraman, Haz.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mütevellî, A. (1389). Avâmil-i müessir ber monasebet-i İran ve Osmanî ve der dovre-i Zendiye. *Fasıl-nâme-i Tarih-i Revâbit-ı Haricî*. (42), 143-170.

Nâmî İsfahanî, M. M. S. M. (1366). *Târih-i Giti Güşâ der tarih-i Zendiye*. (3. baskı). İkbâl.

Nevaî, A. (1344). *Kerim Han Zend*. İntişarât-ı Kitabhane-i İbn-i Sina.

Osman Şakir Efendi (2018). *Musavver sefaretnâme-i İran* (G. Önal, Haz.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Ökten, M. S. & Güngör, M. (2022). Haydar Efendi'nin İran sefaretnamesi. *Journal of Universal History Studies*, 5(1), 79-106. <https://doi.org/10.38000/juhis.1110923>

Pakalın, M. Z. (1983). Sefaretname. İçinde. *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü* (Cilt 3). Millî Eğitim Basımevi.

Recebî, P. (1389). *Kerim Han Zend ve zaman-ı u*. Kitab-i Âme.

Riyahî, M. E. (1368). *Sefâretnâmeha-yı Îrân: Gozâreşha-yı müsäferet ve me'mûriyet-i sefîri-i Osmânî der Îrân*. İntişarât-ı Tûs.

Sarıcaoğlu, F. (2001). *Hatt-ı hümayûnlarına göre bir pâdişâhin portresi sultan I. Abdülhamid (1774-1789)* (Tez No. 64672) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Şânî-zâde Mehmed Ataulah Efendi. (2008). *Şânî-zâde târîhi*. (Z. Yılmaz, Haz.). Çamlıca Yayınları.

Tâhirü'l-Mevlevî. (2021). *Tannâne ve Tayyâre kasîdeleri şerhi* (C. Taşan, Haz.). DBY Yayınları.

Avery, P. & Melville, C. & Hambly, G. (Eds.). (1991). *The Cambridge history of İnan*, (Vol. VII). Cambridge University Press.

Toğaç, S. (2000). *Kırmılı Mustafa Efendi'nin İnan sefaretnamesi* (Tez No. 94555) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Tuncer, H. (1984). Tarihte ve günümüzde ad hoc diplomasisi. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*. 4(1), 50-57.

Yalçınkaya, M. A. (1996). Osmanlı zihniyetindeki değişimin göstergesi olarak sefaretnamelerin kaynak değeri. *OTAM*. (7), 313-338.

Yöntem, A. C. (1946). Sünbülzade Vehbi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. 1(2), ss. 6-104.

Unat, F. R. (1968). *Osmanlı sefirleri ve sefaretnameleri*. TTK Yayınları.

Ürkündag, A. (2006). *Ahmed Dürri Efendi'nin İnan sefaretnamesi* (Tez No. 187436) [Yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Elektronik Kaynaklar

Ebu'l-Hasan Müstevvfî, (1775). Karim Khan Zand med den Osmanniske ambassador Vehbi Effendi [Miniature]. David's Collection, Kobenhavn, Danmark. <https://www.davidmus.dk/islamic-art/miniature-paintings/item/992>

Demir, M. (2023). Sünbülzâde Mehmed Vehbî Efendi'nin İran elçiliği ve 1775 tarihli Sefâret Takrîri. *Mavi Atlas*, 11(1), 173-192.

Ekler

Ek 1

Sünbülzâde Mehmed Vehbî Efendi'nin Adapağarı naibi iken kullandığı mühür. Mevhibet kerde-i Vehbâb Muhammed Vehbî, 1175.

Kaynak: BOA, AE.SSLM.III, 205/13632 19 Zilkade 1215/3 Nisan 1801

Ek 2

Ebu'l Hasan Müstefî'nin Tablosu, Kerim Han Zend, Osmanlı Sefiri Vehbî Efendi İle Birlikte

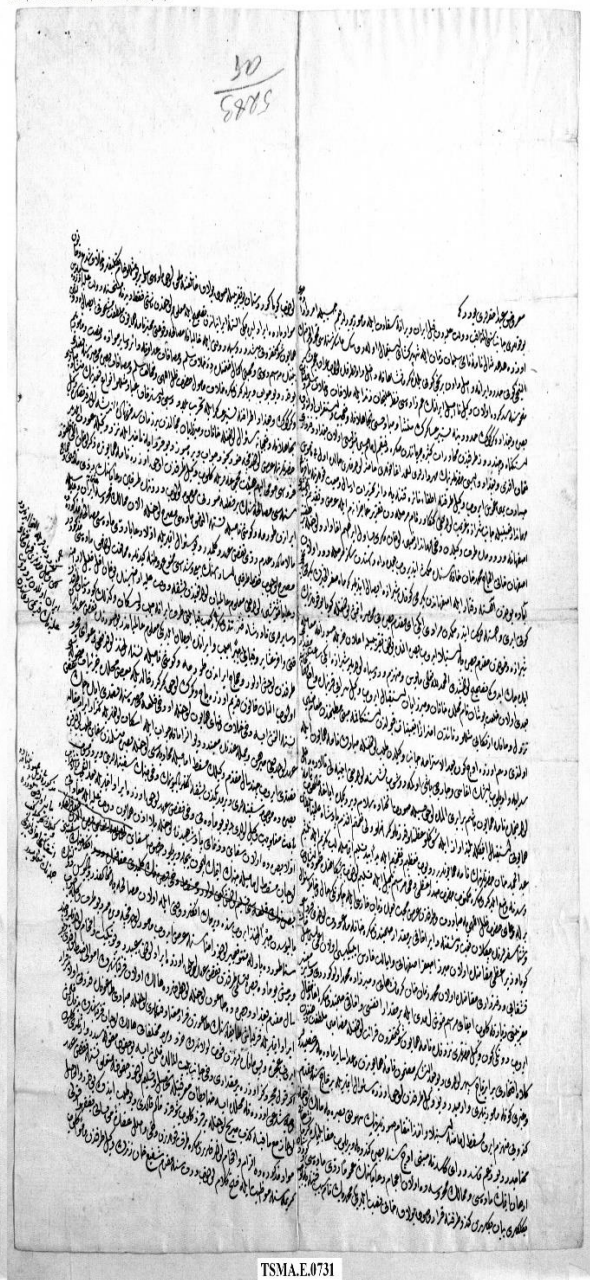
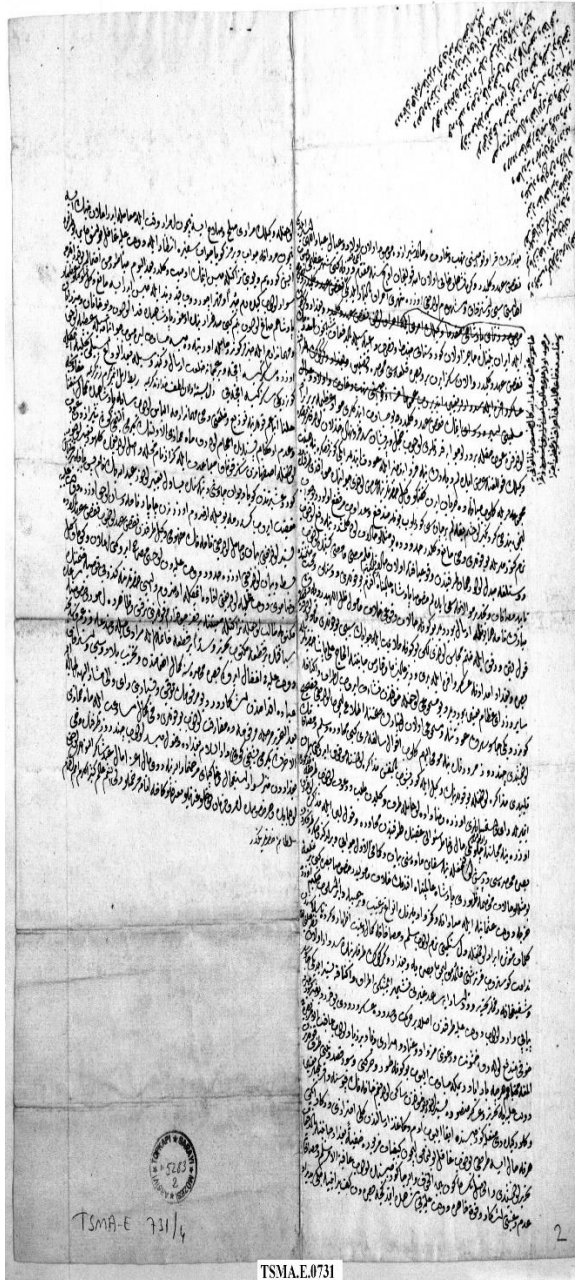
Kaynak: <https://www.davidmus.dk/islamic-art/miniature-paintings/item/992>

Ek 3

Sünbülzâde Mehmed Vehbî Efendi'nin Sefâret Takrîri

T.C. BAŞBAKANLIK ORYANTAL VE İRANİ DEREBAŞKANLIĞI BOA

T.C. BAŞBAKANLIK ORYANTAL VE İRANİ DEREBAŞKANLIĞI BOA

Kaynak: BOA, TS.MA.e, 731/4-2

Ek 4

Sünbülzâde Mehmed Vehbî Efendi'nin Sefâret Takrîri Transkripsiyonu

Ma'rûz-ı abd-i ahkarları budur ki

Bu kulları cânib-i seniyyü'l-menâkib-ı Devlet-i Aliyye'den kibel-i İrân-ı vîrâna sefâret ile me'mûr buyurulduğum hasebiyle emr u irâdeleri üzere hüdhüd-misâl nâme-i nâmî-i Süleyman-ı zamân ile şehper-küşâ-yı isti'câl olarak seksen sekiz senesi Muharremü'l-harâmının altıncı günü hudûd-ı İrân'a vâsıl ve on birinci günü belde-i Kirmanşahan'a dâhil ve ol tarafda olup Irak-ı Acem leşker-i menhûsuna sed-kerde olan vekil-i nâ-asîl-i İrân'ın ammizâdesi Nazar Alihan Zend ile mülâkât ve hilâf-ı silm ü musâfât Basra ve Bağdad ve Kerkük hudûduna tesyîr-i asâkirin menşe' ve mebâdîsi tecâhülâne ve ta'accüb ve istiğrâb olunarak istiknah ve çend rûz tarafeynden muhâverât-ı kesîre cereyânından sonra refikim İmâm Hüseyin mütevellîsi olan Bağdad Defterdârı Numan Efendi ve Bağdad valisi hazretlerinin mühürdârları Ahmed Ağa kulları hâzır oldukları hâlde ol bî-namûs cesâret-i yümn-i gamûs edip vekil tarafına itfâ-i nâire-i fitneye dâir tahrîrât irsâl ve ma'iyet-i kullarına Bakır Hân'ı mihmândâr ta'yîniyle cânib-i Şiraz'a azîmet olunduğu Kengaver nâm merhaleden takrîr-i âcizânem ile arz u takdîm olunmuşîdi. İsfahan'a vürûdumda taraf-ı Vekilden dahi mihmândâr ta'yîn olunan Mekri Yasavul İbrahim Ağa vârid olmağla bir hafta İsfahan hânı el-Hâc Muhammed Hân hânesinde meks etdirip ba'dehû râh-ı râstdan sekiz merhale dûr olan Âbâde yolundan âheste refât ile İsfahan'dan yirmi günde Şiraz'a isâl etdiler ki mâh-ı Saferu'l-hayr'ın yirmi birinci günü idi ve âheste hareket ettirmekden murâdî iki ay mukaddem Basra'yı muhâsara etmiş bulunmağla gûyâ bu kullarının Şiraz'a duhûlünden mukaddem Basra'ya istilâ edip Basra elinde bulunmak takrîbiyle îlân-ı harble cesûrâne mu'âmele edecek idüğü tashîh olunmuşîdi. El-hamdü li'llâhî Te'âlâ me'yûs ü münhezim ve rû-siyâh oldular. Şiraz'a iki sâ'at mikdârı bu'du olan Hilatpuşan nâm mahalde hânân ve mirzâyân istikbâl edip vekil sarayı kurbünde vâkî mihmânhanesine nüzûl ve mande irtikâbı misillü denâetden ihtirâzen ta'yînât kabûlünden istinkâfıma mebnî matbahından ta'âm ta'yîn olundu. Resm üzere üç gün ba'de'l-istirâha cânib-i vekilden talep olunmağla mübârek nâme-i hümâyûn ile saraya varılıp eşik ağası ve cârçibaşı önüme düşüp teşne olduğu ayineli tâlâra dâhil olduğumda nâme-i hümâyûn başım bir ayrı/başım beraber elimde olmak hasebiyle sûret-i inhinâda selam verdiğimde ayağa kalkıp nâme-i hümâyûnu istikbâl etmekle bülend-i âvâz ile şevketlü azametlü kudretlü kerâmetlü veliyy-ni'metim efendim pâdişâh-ı âlem-penâh Sultân Abdülhamid Hân hazretlerinin nâme-i hümâyûnlarıdır deyip ta'zîm ü tafhîm ile yeden bi-yedin teslim etmemle leb-i tekrîm ile telsîm ve serine vaz' eyledikten sonra mektûb-ı hazret-i sadr-ı a'zamı dahi merâsim-i tebcil ile teslim olunup pîşgahında ku'ûda işâret birle du'â-yı hazret-i zillu'llâhîye mübâderet ve tarafından arz-ı muhabbet ba'dehû zebân-ı Fârisî ile çigûnegî hâl u hâtır suâl ve şitâ seferlerinde çekilen ta'b ve meşakkate dâir âfâkî bir mikdâr sohbetden sonra hâneme avdet olundu. Ferdâsı gûyâ vezîr-i a'zamı makâmında olan Mîrzâ Cafer İsfahanî ve Eyâlet-i Fârs ilbeyisi olan A'mâ İsmail Hân Kaşkayî ve defterdârı makâmında olan Muhammed Zaman Hân Kirmanşahanî ve Mîrzâde Muhammed Ulukürdî ve sâir mu'teber mukarrebini ziyârete gelip ifâ-yı merâsim-i hoş-âmedî ile bir mikdâr enfûsî ve âfâkî sohbetden sonra âğâz-ı makâl edip dünkü gün vekil hazretleri nezdinde nâme-i hümâyûn-ı şevket-makrûn kırâet olunmağla mezâmîn-i mül[â]tafet-rehîninden külâh-ı iftihâr-i ber ebr-i tâc-ı sipîhr oldu deyü ba'de't-teşekkür mazmûn-ı nâme-i hümâyûndan mâ'adâ sâir mâddeye murahhas mıdırılar ve gayrı gûne me'mûriyetleri var mıdır deyü vekil tarafından olmak üzere suâl etmeleriyle birkaç sene mukaddem kendiyi münhezim eden Maskat imâmına istilâ ve ahz-ı intikâm sûretlerinin suhûleti Basra'ya mâlik olmağa muhtâcdır deyü zu'm-ı fâsid ve rây-i kâsidine mebnî üç sene Basra kendiyeye verilip mukâbilinde Kirmanşahan'ı ırhân etmek mâddesi ve memâlik-i mahrûsede olan A'câm re'âyâsının umûmen reddi mâddesi ve Kürdistan beylikleri yapan beylerinden kendi tarafına firâr ve Sovukbulak hânı nasb eylediği Mehmed Bey nâm sebep-i fitneye tevcîh olunup gûyâ Kürdistan bu takrîb ile Sovukbulak Hânlığı'na mülhak olmak mâddesi ve sâir bu misillü hâm teklîfler ve hilâf-ı şer' u kânûn mevâdd-bâride irâd edeceği elsine-i İrâniyyândan tashîh ile ma'lûmum olmakdan nâşî fakat deydene-i müstahsene-i Devlet-i Aliyye üzere cülûs-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnu mübeşşir ve Rusya Devleti ile gâlibâne musâlaha vukû'unu muhbir nâme-i hümâyûn-ı mül[â]tafet-meşhûnu isâl ve devleteyn beyninde merâsim-i dostî ve mahabbeti ikmâl zımnındadır hilâf-ı silm ü musâfât, adâvete dâir ve sâir mevâdda ruhsat ve me'mûriyetim yokdur deyü cevâb verildikten sonra hilâf-ı me'mûl hazret-i Zillu'llâhî ve muhâlif-i silm ü musâfât Basra muhâsarasına tasaddî ve Kerkük ve Bağdad etrâfına tesyîr-i asâkir ile tahrîb-i bilâd ve seby ü istirkâk-ı ibâd misillî envâ'-ı te'addînin menşe' ü mebâdîsi tecâhülâne ve taaccübâne suâl olunmağla hânân ve mirzâyân

hacâletden bir zaman ser-i fûrûnihâde-i endîşe olduktan sonra *Vekîl hazretlerine arz olunmadıkça hod be-hod cevâb veremeyüz deyü* ferdâya te'hîr ile nezd-i Vekîle avdet eylediler, ferdâsı mûmâ-ileyhim hey'et-i mecmû'alarıyla gelip vekîl tarafından olmak üzere nâme-i hümâyûnda zikr olunan elli dokuz senesi musâlahasının bir kît'a sûreti mevcûd olup derûnunda tarafeyn re'âyâsının reddi mâddesi ve hüccâc-ı İran'dan durma ve goşî(?) nâmıyla nesne alınmamak mâddesi musarrâh olmağla *el-ân memâlik-i mabrûse-i Osmanîyye İran re'âyâsıyla mâl-â-mâldir adem-i reddi nakz-ı ahd değil midir* deyü suâl etmeleriyle evvelâ; re'âyâ reddi mâddesi musâlaha-i mezkûrede musarrâh olmayıp fakat tarafeyn üsârâsının bey' u şîrâsı memnû' ve vatana gidenlere mûmâna'at olunmamak mâddesi mezkûrdur- Re'âyâ hoş-nişin olduğu ma'lûm-ı âlemyân olduğundan başka Devlet-i Aliyye arâzisinde bulunan ekall-i kalîl Erâmîne ve sâirleri Nadir Şah fetretinden sonra kendi rızâlarıyla ilticâ edenlerdir. Lâkin vekîl hazretleri fermân-fermâ-yı İran olaldan beri Devlet-i Aliyye'nin kadîmî re'âyâsından Ka'b kabâilini taraf-ı İran'a celb ve iskân ve kezâlik Kürdistan tarafından katı vâfir aşâyir ü kabâili cebren celb ve İran'da itân eylediği ma'lûm-ı âlemiyândır. Bu sûrette nakz-ı ahd İran tarafından olmuş olur ve hüccâc-ı İran'dan durma ve goşî nâmıyla nesne ahz olduğu da'vâ-yı mücerred olup alınan kânûn-ı kadîm üzere bâc ve gümrük olmak gerektir. Kaldı ki ba'zı mahalde cüz'iyât makûlesi nesne alınmış ise dahi hilâf-ı rızâ-yı hümâyûn olmağla o dahi kal'a muhâsarasına tasaddî edecek nakz-ı ahd olmadığı müberhen ve cümle indinde mu'ayyendir deyü ilzâmâne cevâb ile iskât olunmalarıyla tekrâr îrâd-ı makâla tasaddî edip çend sâl mukaddem *Vekîlin Maskat İmâmıyla muhârebesi olmağla Basra müteselliminden sefâin taleb olundukda Basra'da mevcûd sefîneleri vermediğinden başka İngiliz balyosunun dahi ceng sefînelerini verdirmeyip bâ'is-i mağlûbiyet-i Vekîl oldu* deyü bu mâddeyi dahi nakz-ı ahd olmak üzere îrâd etmeleriyle ba'de't-taccüb ve'l-istiğrâb evvelâ; Basra'da olan sefâin donanma-yı pâdişâhîden olmağla bilâ-izn-i hümâyûn Devlet-i Aliyye ile mu'âdâtı olmayan Maskat İmâmıyla ceng etmek için nice verilir. Husûsan sefâin-i mezkûreyi zeyl-i ubûdiyyetnâmede beyân olduğu üzere Vekîlin tahrikiyle Ka'b eşkiyâsı ihrâk eylediği cümlelerin ma'lûmudur. İngiliz ceng sefînesini balyosdan cebren ahz edip size vermek İngiliz Devleti ile olan musâlahaya muhâlifdir ve balyos devletinin *Senator de Parlamento* ta'bîr olunur ümenâsına arz edip *me'mûr olmadıkça veremem* deyü taraf-ı Vekîle cevâb vermiş. *Bu mâdde Basra mütesellimi tarafından nakz-ı ahd olmak üzere îrâd olunmak ayıbdır* deyü tebkît ü ifhâm olundular ve çend sâl mukaddem *Bağdad ve Basra'da tâûn olmağla ol taraflarda hâlik olan kızılbaşların emvâli zabt olundu* deyü îrâd etmeleriyle kızılbaş tâifesi tâtûndan firâr, mu'tâd-ı kadîmleri olmağla mebâdî-i tâûnda kudreti olanlar firâr edip aceze ve pesmândelerinden fevt olanların hurd ü mürd muhâlefâtı hâlik olmayan kızılbaşların yedinde kalmış. Eğer kavî-i mücerrediniz üzere bir mikdârı dahi cânib-i Beytül-mâlde kalmış ise bu hukûk makûlesidir vârisleri gelip vech-i şer'î üzere ne mahalde ise zâbitân ma'rifetiyle tahsîl ve teslim olunur. Hukûka mûte'allik nesne nakz-ı ahd olmaz. Ma'amâfih kizb-i sarîh olmağla bir ferd gelip şu kadar mâlım kaldı deyü taleb ettiği yokdur ve'l-hâsıl mevâdd-ı mezkûrede ilzâm ve ifhâm olunduklarından sonra taraf-ı kullarından dahi *Vahlül ukdeten min lîsânî yefkahû* kavî-i kerîmesine muvâzabet ile feth-i kelâm olup dört sene mukaddem Şefî Hân Zend'in vekîl tarafından me'mû[re]n gelip Bağdad'ın kurâ ve nevâhisini nehb ü gâret ve hâlâ Şîraz'da mevcûd olan evlâd ü iyâl-i ibâdullahî esîr eylediği nakz-ı ahd değil midir ve Kirmanşahan hânı olan Allahkulu Hân üç sene mukaddem iki def'a Derne gibi şehîr-i azîmi basıp ahâlisini seby ü istirkâk ve meşhûdum olduğu üzere şehîr-i ihrâk bi'n-nâr eylediği ve der-akab vekîl tarafından serdârlıkla Kirmanşahan'a ta'yîn olunan Nazar Ali Hân'ın tekrâren Derne'yi ve Bağdad mukâta'âtından Hanekin ve Alibad ve Hackara ve Kızılribat ve Haruniye ve Şehribân ve Bilâd-ı Ruzin ve Mehrud mukâta'alarını nehb ü gâret ve hadd ü hasrdan birûn iyâl ü etfâllerin seby ve hetk-i a' râz eylediği ve Mendelicin ve Bedre ve Cessan ve Karaniye mukâta'alarına tarafından zâbitler nasb ve rüsûm u a'şârların kabz u gasb eylediği nakz-ı ahd değil midir ve Basra'ya tâûn akabinde ibâdullah kemâl-i za'f ve nekâhete merhûn oldukları vakitlerde Vekîlin Ka'b eşrârını tahrik ve taslît ve Basra Vilâyeti'nin rub'undan ibâret Menavi nâm mahalleyi nehb ü gâret ve donanma-yı hümâyûn sefâinlerin ihrâk ettirmek nakz-ı ahd değil midir. Ve Bağdad ve Kerkük ile İran beyninde hâciz olan Kürdistan'ı zabt u tasarruf dâ'iyesiyle bi'd-defa'ât şeb-hûn ettirmek nakz-ı ahd değil midir ve el-ân sekiz aydan beri Basra Kal'asını muhâsara ve tazyîk etmek nakz-ı ahd değil midir deyü cesâret ettikleri mevâdd-ı azîme bir bir îrâd olundukda avn-i Hak'la bir dürlü cevâba kudretleri olmayıp hacil ü perîşân ser-i fûrûnihâde-i hızlân olduklarından sonra Vekîlin kulluğuna arz edelim diyerek yine ferdâya te'hîr ile avdet etdiler. İki günden sonra yine hey'et-i mecmû'alarıyla gelip miyânede cereyân eden güftüğü Vekîl hazretlerine arz olundu. Cevâbında *Hak, efendi tarafındadır, ancak ben dahi gerdengâr olmuşum, bakalım bir çâresi görülüp bunlar mündefî' ve adâvet mürtefi' olur* deyü cevâb-ı nerm getirmeleriyle bu kulları dahi mâni' değildir *hudûdda bu misillî hâlât olagelmıştır. Yine ref' olunup dostluğa mübeddel olur. Hemân tarafeynden vukû'-yâfte olan hâlâta kalem-i Madâ mâ madâ" keşîde olunup te'yûd-i musâfat ve teccîd-i muvâlâta sa'y edelim husûsan pâdişâb-ı âlem-penâh,*

efendim bu kullarını dostluk ve mahabbet zımında mübârek nâme-i hümayûnla irsâl buyurdular. Bu gûne hâlât vukû'u hilâf-ı me'mûl-i Zullu'llâbidir diyerek kavlı leyyin ve rıfk ile hatm-i meclis olundu. Lâkin bu gûne mülâyemet ile cevâbın sebebi bu kulları me'mûr olduktan sonra Basra ve Bağdad imdâdına asâkir-i vâfire ile biri vezîr-i âlîşân ve Kars cânibine el-Hâc Ali Paşa hazretleriyle sâir vüzerâ-yı izâm ta'yîn buyurdular deyu mesmû'u olmağla havfından neşet edip etrâf u eknâfa gönderdiği casusların avdetine ve mesmû'u olan ahhârın sıhhatine ittîlâ' için olduğu tashîh olunmuş idi. Çend rûz mürûrunu yine mûmâ-ileyhim gelip akvâl-i sâlifeleri gibi muhâvere ve silm ü musâfâtin te'yîdi müzâkere olunmağla bu kullarının Vekîl ile görüşüp bi'n-nefs müzâkere olunmasına mevkûf idüğünü beyân etmeleriyle re'y ve istihsânları üzere rızâ-dâde olmamla taraf-ı Vekîlden taleb ve da'vet olunup tarîka-i mezkûr üzere yine meclisine varıldıkda çîgünegî-i hâl u hâtır suâlî akabinde tarafeynden muhâvere ve kavlı leyyin ile müzâkere olunarak Basra muhâsarası der-pîş olunmağla yine sefâin mâddesini beyân ve kemâ fi'l-evvel cevâbı verildikten sonra tarafınızdan bu misillü hâlât-ı muhâsâma zuhûru pâdişâh-ı âlem-penâh efendimin hilâf-ı me'mûlüdür. Husûsan Basra gibi bir kal'a-i hırbe Devlet-i Osmaniye ile mu'âdâta değmez vâdilerinde envâ'-ı terğîb ü terhîbe dâir uslûb-ı hakîm üzere kelîmât-ı müessire îrâd olunmağla dil-i sengin-i nerm olup silm ü musâfâta kemal-i rağbet izhâr ve gerdên-bâlâsından nedâmet gösterip karındaşını kaldırmak için Basra'ya ve Bağdad ve Kerkük taraflarında mesdûd olan Nazar Ali Hân ve Şefî Hân'a rakamlar tahrîr ve redd-i üsârâya sâ'id-i gayreti teşmîr eylemişken etrâf u eknâfa tesyîr eylediği casuslar peyâpey vârid olup Devlet-i Aliyye tarafından aslâ bir hareket ve hudûda asker vürûdu yokdur deyu haber getirmeleriyle havfı mündefî' olarak huşûnet u ru'uneti müzdâd ve inâd u ısrârı ziyâd ber-ziyâd olup *âkabetü'l-emr Basra'yı almağa muhtâcım her çi bâd âbâd* demeye cesâret eyleyip bu gûne tavır u hareketi ve sû-i kasd u niyeti taraf-ı kullarından Devlet-i Aliyye'ye tahrîr ve asâkir-i mansûre tesyîr olunur deyu havfından sâkin olduğum hânenin kapısına vâfir bekciler ta'yîn ve gelir gideri men'le gözcüsün de ibkâ eyleyip âdem ve kâğıd irsâlden küllî ihtirâzı derkâr iken her ne hâl ise tarîki bulunup gâfil bulunmamak için keyfiyât-ı mezbûre hufyeten Bağdad cânibine bi'd-defa'ât tahrîr olunmuş idi ve'l-hâsil seksen gün beyne'l-havf ve'r-recâ gözcüsünde olup âkabetü'l-emr silm ü musâfâta adem-i rağbeti âşikâr ve kuvvet-i kâhire-i Devlet-i Aliyye'yi müşâhede etmedikçe Basra'dan keff-i yed etmeyeceği bedîdâr olmağla Vekîlin murâdı sulh u salâh ise niçin imrâr-ı vakt ile mu'âmele eder i'lân-ı ceng ise niçin merdâne cevâb vermez gûyâ cevâb sefire intizâr ile Devlet-i Aliyye gâfil bulunsun ben bu tarafda işin göreyim deyu beni nezâketle habs etmek âdemiyet değildir, ba'de'l-yevm hayyen durmak ihtimâlim yokdur, atlarım süvâr olup giderim. Cebren ve kahren çevirdip kayd ü bend ile habs eder ise mâni' değil şevketlü azametlü pâdişâhım sağ olsun benim gibi sad hezâr bende uğur-ı pâdişâhîde fedâ olsun deyu hânân ve mîrzâyân ve mihmândârım ile haberler göndermemle o rütbede habse cesâret edemeyip cevâbnâmesiyle atıyye olmak üzere sekiz kîse akçe ve bir Acemâne hil'at irsâl ve kendisiyle ba'de'l-vedâ' sebîlimi tahliye etmekle gönderdiği sekiz kîse akçeyi *Dil-beste olan lütf-i Hudâvend-i Kerîm'e, rabt-ı emel etmez kerem-i Zend Kerîm'e* müfâdınca alenen etbâ'im kullarına tevzî' ve hil'atı dahi mihmândârıma ilbâs olunup sâye-i pâdişâhîde kemâl-i istiğnâ ve adem-i irtikâbım pesendide-i a'câm olarak mâh-ı Cemâziye'l-ulânın yirmi altıncı günü Şiraz'dan avdet olunmağla İsfahan'dan sekiz konak mübâ'adet ile Kezzaz nâm mahalle vâsil olduğumda Kelhur ta'bîr olunur Kürd aşiretinden gûyâ Divan çavuşu rütbesinde *yasavul* ta'bîr olunur Abdullah Bey nâm pespâye bir Kızılbaş ta'kîb edip kesdirme yoluyla Erzurum üzerinden çapar-ı nâme-resân omak üzere Devlet-i Aliyye'ye tesyîr olduğunu beyân ve hâmil olduğu nâmenin mefhûmu Vekîl tarafından nakz-ı ahd olunmayıp nakz-ı ahd bâlâda bast ü beyân olduğu üzere hudûd-ı Devlet-i Aliyye'den olması musarrâh idüğünü i'lân ve gûyâ Vekîl rızâ-cû-yı Devlet-i Aliyye olduğunu ifâde etmekle Erzurum valisi hazretlerine kendiyi tavsiye zımında mektûba tâlib olmağla nezâketle ma'iyetine bir nefer çukadârım kullarını terfîk ve zâhirde umûr ve husûsuna müsâ'ade siyâkında bir kît'a mektûb tahrîr ve sırren bir kît'a kâimem ile murâdı hîle vü hud'a ve zu'm-ı fâsîdince Devlet-i Aliyye'yi iğfâl idüğü Basra muhâsarasına kemâl-i ihtimâmından ve tahrîb-i bilâd ve seby ü istirkâk-ı ibâda ikdâmından âşikârdır deyu merkûmun terfîk ve tesyârını re'y-i vâlî-i müşârun-ileyhe ihâl ile ba'de't-tahrîr merhale-i merkûmede müfârakat olunup bu kulları dahi kemâl-i müsârâ'at ile mâh-ı Cemâziye'l-âhir'in yirmi beşinci günü Dâru's-selam Bağdad'a duhûl müyesser olup çend rûz zarfında dahi Bağdad'dan menzil-süvâr-ı isti'câl ve hâk-i pâ-yi merhamet-me'vâlarına rû-mâl e'azz-i âmâl-i abd-i şâkirü'n-nevâlleri olmağla ol bâbda ve her husûsda emr u fermân devletlü inâyetlü ma'rifetlü kâffe-i enâma merhametlü veliyü'n-ni' metim âlem kesîrü'l-kerem-i ümem efendim sultânım hazretlerindedir.